

Ki volt Orbán Balázs?

Emlékezés a legnagyobb székelyre,
születésének századik évfordulóján.
1829. febr. 3. — 1929. febr. 3.

Kiadja a Székelykeresztúri Kaszinó

Ára 40 Lei.

E munka jövedelmét a Székelyföld leírásának
új kiadására fordítjuk.

ORBÁN BALÁZS

(szül. 1829. febr. 3., meghalt 1890. ápr. 19.)

„A nemzetek életképességét és hatalmát ma már nem annyira a nyers erő, nem is kizáróan a hősiesség, hanem a népek műveltségi fokozata s szellemi fejlettsége szabja meg.“

(Orbán B. végrendeletéből).

Előszó.

E füzetnek a tervezett időszerű megjelenését váratlanul felmerült akadályok késleltették. Azonban, amint látjuk, a kegyeletes szándék még is csak megvalósult, mert — más megoldás hiányában — a Székelykeresztúri Kaszinó Vezetősége keresett és talált is alapot e füzet kiadására az áldozatra kész nemes szivek jóakarató támogatásában.

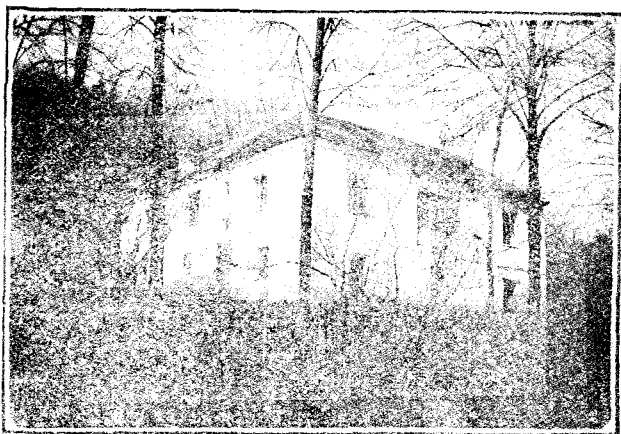
Midőn Orbán Balázst a szennyes, mindennapi politika rafinériái a székelykeresztúri kerületben a képviselő választáskor megbuktatták, Ő erre a megbántásra az unitárius gimnáziumnak tett alapítványával felelt. Ezt a nemes gesztust viszonozni akaró jószándék sugalmazta másfelől a nagy székelyről szóló Emlékezés kiadását*...

Bizton hisszük, hogy fellevésünkben nem csalódunk és lesz elegendő Orbán Balázs iránt érdeklődő atyánkfia, akik a füzet megvásárlásával nemcsak a kiadás költségeit fogják megtéríteni, hanem egyben a remélhető kis jövedelemmel segítenek megvetni alapját annak a lehetőségnek, hogy Orbán Balázs álma teljesedjék s a Székelyföld leírásának második javított kiadása megjelenhessék, mely mindnyájunknak régi óhaja.

Adja Isten, hogy reményeink teljesedjenek s a kis, szerény kaszinó példája ösztönözzön másokat is, mert szent a hitünk, hogy kis erők is tudnak eredményt elérni a közös munkában akarattal, kitartással és szeretettel!

---

*Hálás köszönet illeti a „Pásztortűz“ és „Véendiákok Lapja“ szerkesztőit, akik képmellékleteink kljséit készséggel átengedték közlésre.

Orbán Balázs szejkei nyaralója,
ahol munkáinak nagyrésztét megírta.

Az Orbán-család összeomlott kriptája a Szejke-fürdő mellett.
Előtérben Orbán Balázs földbe ásott új temetkezési helye.

Az emlékünnepek rendezéséről.

ORBÁN BALÁZS születésének 100-ik évfordulója alkalmával súlyos régi adósságunkat kell letörleszteniünk. Sajnos, eleinte a háború, majd a forradalom s az utánna következő kisebbségi élet nehéz vívódó napjai nem nagyon voltak alkalmasok a nagy székellyhez igazán méltó ünneplésnek nyugodt lelki előkészítésére.

Talán a mindent megértő s fölöttünk magasan álló nagy szelleme mogbocsátja, hogy most pillanatnyilag, szerény keretek közt tudunk csak áldozni a kegyelet oltárán s mostani lépéseinket csak megnyitó tapogatódzásoknak tekintjük ahhoz a megindítandó nagy munkához, melynek útmutatójául az Ő életét és a munkáiban lefektetett szellemi örökségét tekintjük.

A mostani ünneplésünket a szokásos előtér hiányában még az is megnehezíti, hogy a székelységet a legnagyobb hálára lekötöző munkái manapság már nem forognak közkézen. Annál kevesebb azoknak a megemlékezéseknek a száma, amelyek részletesebben foglalkoztak Orbán Balázs méltatásával s így a megbízható adatok hiányában minden jóakarát könnyen hajótörést szenvedhetne.

E pillanatnyi szükség váltotta ki e kis emlékfűzetnek is a megszületését és *semmiesetre sem tart számot egy egyszers-mindenkorra szóló áldozásnak!*

Tisztán, tehát csak a centennáriumi ünnepélyek megrendezéséhez akar adattárul szolgálni. Felhasználjuk egyuttal az

alkalmat, hogy egy pár ötlet felvetésével az emlékünnepek programjának az összeállításához anyagot szolgáltatassunk.

Ami a külsőségeket illeti, természetesen, hogy gondolnunk kell azoknak is a stilszerű beállítására, mert annál mélyebbé tesszük a nagy férfi szellemi nagysága által keltett hatást. Lehetőleg legyen ott megfelelő diszítés keretében az arcképe.¹ Állítsuk ki esetleg a személyével kapcsolatos s most már muzeális értékkel bíró tárgyakat, levelezéseit, ha más nincs a munkáit s leírásában ráfordítva ép arra a lapra, mely a közvetlen könyünkkel foglalkozik. Nagyon érdekes volna az irodalomtörténeti szempontból oly fontos énlakai róváírásnak a másolatát, amelyet Ő fedezett fel, nagyban az arckép fölött elhelyezni!

A műsort az emlékbeszéden kívül szavalatokkal, zene- és énekszámokkal tehetjük változatosabbá.

Szaválásra alkalmasok a Székelyföld leírásában szereplő s versben megírt népszokások, mondák, balladák, jó segítségül vehetjük, hol Orbán Balázs munkái nincsenek kéznél, a Benedek Elek által összegyűjtött s feldolgozott székelyballadákat. Továbbá a következők szolgáltatnak bőséges választékot: E. Gagy J.: Székely dalok. Fülei Szántó L.: Székelyföld. Farcádi S.: Fenyő a Hargitán. Fülöp Áron és Szabó Jenő költeményei. Igen érdekes a nagy közönség előtt annak a részletnek is a felolvasása, mely Orbán munkájában ép arról a vidékről szól. Székely, illetve magyar népdalok ma már minden énekkari gyűjteményben találhatóak. Itt volna a helye Bartók és Kodály által feldolgozott székely nótáknak is, melyek ma már az egész világ hangverseny termében állandó műsoron vannak.

Készüljünk tehát Orbán Balázs emlékének méltó megünneplésére! Ez az év, mint a centennáriumi év, legyen Orbán Balázs szellemi újjászületése! Ez az év ünneplési alkalma ne csak azoknak a helyeknek legyen kegyeletes megemlékezés, amelyeket Orbán Balázs oly meleg szeretettel örökít meg meseri leírásaiban, hanem avassák ünnepé az elszármazottak is,

¹ Nagyított mellképét most hozza forgalomba Kovács István székelyudvarhelyi fényképész.

akiket vérbeli kötelékek fűznek elszakíthatatlan kapoccsal a Székelyföldre.

Hisszük, hogy ez a centennáriumi év egyben Orbán Balázs eszméinek, a fajtájáért, földjéért küzdő székely mivoltának lesz az újjászületése és kezdete egy olyan kornak, mely a nemzeti ősi hagyományokkal szentelt helyeink öntudatosabb kultuszához vezet. Firtos vára, Budvára, Bálványosvára, Rabsonné vára, Hargita, Réka sirja, agyagfalvi rét, Siculicidium helye stb. stb. minden igaz s fajtát szerető székely szívnek zarándok helyei kell legyenek!

Ép így méltatásra s méltánylásra várnak a természeti ritkaságaink is: Szent Anna tó, Gyilkos tó, békási szoros, torjai Büdös barlang, homoródalmási barlang stb., amelyek, mint azt Orbán Balázs is jó előre látó szemeivel észrevette, a Székelyföld silány gazdasági viszonyainak a feljavítását kell szolgálják egy ügyes gazdasági politikával.

Centennáriumi év, a megemlékezés éve! Adná az Isten, hogy ez az orbánbalázi szellem diadalát is jelentené. Úgy legyen!

Orbán-kúria Lengyelfalván.

Emlékezés Báró Orbán Balázsra,

a legnagyobb székelyre, születésének századik évfordulóján.¹

Írta: SZENTMÁRTONI KÁLMÁN.

Báró Orbán Balázs születésének ma van a századik évfordulója. Felejtjük el nehéz napjainkat, derüljön ma mosolyra arcunk s e reánk nézve szent ünnepen csak a hála, az öröm és szeretet érzése szálljon az ég felé azért, hogy Orbán Balázst nekünk adta a Gondviselés.

A legnagyobb székely Magyarország újjászületésének korszakában látott napvilágot, akkor, midőn a legnagyobb magyar éppen írta a Hitelt, melyben ostorozta a múlt dicsőségén rágódókat, azért, hogy fölrázza a közszellemet, hogy hanyatló nemzetét dicsőbb életre eszmélje, hogy a kötelességérzetét s a munkakedvét fölébressze.

A századik évforduló hangulata eszünkbe juttatja, hogy a történelem különböző korszakai között milyen nagy hasonlatosság van. Száz évvel ezelőtt, a napoleoni háborúk után az írók koruk szenvedéseiből fantáziájuk élénk színeivel a szebbnek látszó multba merültek el. Föltámadt a nemzetek hőskora s a legendás világ szólalt meg Berzsenyi, Kisfaludy Sándor ajkain. A világháború után újra a multba tekint vissza minden nemzet s győzők és legyőzöttek legdicsőbb korukból igyekeznek további buzdítást, vagy éltető erőt meríteni. Ennek hatása alatt forgatva történelmünk dicső lapjait, mint tündöklő

¹ Emlékbeszéd a Székelyudvarhelyen tartott orsz. ünnepélyen. (1929. febr. 3.)

csillag úgy ragyog a multból a jelenbe Orbán Balázs nemes alakja és ha nem volna ma születésének századik évfordulója, az idők szellemének hatása alatt is az ő eszményi alakját kellene felidézzük, mert nevének pusztá felemlítése is szent eszme, mely új gyümölcsöt terem s példájára, mint követendő eszményre, nagy szüksége van a mai magyarságnak.

Ki volt Orbán Balázs? Szükséges-e erről beszélni székely-magyaroknak? Szükséges, mert ma már csak mese számba megy az a régebben megtörtént valóság, hogy az egyszerű székely ember elhaladva a Szejkefürdő melletti sírboltnál, levette kalapját.

Elevenítsük meg e helyen Orbán Balázs élő, nemes alakját.

Báró Orbán Balázs a székelységnek egyik legértékesebb egyénisége. Udvarhelymegyében, Lengyelfalván született 1829. február 3-án, ősi székely családból.¹ Atyja báró Orbán János, anyja Knechtel Eugénia volt. Anyai ágon görög vér vegyült ereibe. Orbán Balázs tanulmányait a székelyudvarhelyi r. kath. gimnáziumban kezdte, majd az ugyanottani református kollégiumban folytatta. Iskoláit még be sem fejezhette, midőn alig tizenhét éves korában Konstantinápolyba kénytelen vonulni, ahova szülői külföldi örökségüknek átvételéért mentek.² A családi örökségért hosszú per keletkezett, melynek befejezését Orbán Balázs nem várta be, hanem elindult, hogy legszebb ifjúkori álmát megvalósítsa. Beutazta Palesztinát, Syriát, Egyiptomot és Görögországot. Ez az utazás örökre kitörölhetetlen nyomokat hagyott lelkében. Járt Marathon mezején, a thermopilei szorosban, a görög szabadságnak e két legragyogóbb helyén. Athénből való távozását így írja le: „Még egyszer felmentem az Akropolisba, hogy leboruljak a mult századok

¹ Az Orbán-család valószínűleg abból a még eddig ismeretlen törzsből származott, amely magában foglalta az Apor, Sándor, Imecs, Ugron legelőkelőbb székely családok magvát. Lásd Sebestyén József: „A lengyelfalvi Orbán-család címere.” Genealogiai Füzetek 1911. 3. sz. 11. l.

² Orbán Balázs édesanyjának szülői: Knechtel János és Foresti Mária (görög nő). Knechtel János Magyarországból ment ki Törökországba, ahol a bányáügyek főfelügyelője volt. Lásd: Dr. Persián Kálmán: „A lengyelfalvi Orbán-család bárói ága”. Gen. Füz. 1911. 2. sz. 35. l.

teremtő szellemei előtt, hogy a nép dicsősége ezen templomban, a szabadság és honszeretet fényes oltáránál esküdjem neked örök hűséget s annyi dicső példa látásánál tanuljak meg téged imádni óh hazám! Szabadságodért örömet áldozom fel életemet s neked szentelem magamat utolsó lehelletemig.“

Athénben, a honszeretet e magasztos színpadán értesült a magyar szabadságharcról. Elhatározta, hogy felhagy a további utazással s oda siet, hova a kötelesség parancsolja, hova lelke legfőbb vágya vonzotta.¹ Százötven emberével elindult Magyarország felé, de Vidinnél értesült a világosi fegyverletételről.

Visszament Konstantinápolyba. Majd két évet töltött Londonban, hogy készítenő útleírását tanulmányozással mélyítse. Keleti utazásának eredménye: „*Utazás Keleten*“ című munkája, amit a hivatalos kritika rosszul fogadott, de e sastollas korszakban a közönség az idealizmust és a hazaszeretetet sugárzó művet szívesen olvasta.

Orbán Balázs fogékony, rajongó lelkét különösen Görögország ragadta meg. Látta a nagy multnak dicső emlékeit s csak természetes, ha a szabadság és demokrácia szülőföldjén klasszikus idealizmusát növelte és megedzette.

1859-ben leírhatatlan örömök között jó vissza Erdélybe, melynek szent földjét, amint maga írja, áhitatos muzulmánként csókolta meg, mert tizenkét évi távolléte alatt, nem ismert más szenvedélyt, mint azt, hogy hazáját egykor boldogan viszontláthassa.²

A „*Provizorium*“ idején 1862—67. gyalog bejárta falúrfalúra a Székelyföldet s ennek eredménye a „*Székelyföld leírása*“ I—VI. kötet, amely nemcsak legnagyobb, de legértékesebb munkája. Történeli, ethnográfiai, régészeti, földrajzi és természetrajzi leírás e munka, szemléltető módon. Fogyatékosága mellett is, mint alapvető munka minden időben értékes lesz. Okmányyszerű anyaga már egymagában megbecsülhetet-

¹ Orbán Balázs: *Utazás Keleten*. V. k. 95 l.

² *Utazás Keleten* VI. k. 135 l.

len s csakugyan, amint maga mondta, a jövőben aratást biztosító magot hintett el. Kortársai is méltányolták, leszámítva politikai ellenfeleit, akik ellenzéki pártállásáért e téren is kisebbiteni törekedtek.¹

Az akadémia, ha későre is, de méltányolta Orbán Balázs irodalmi működését s 1887-ben lev. tagjának választotta. Orbán Balázs: „A székelyek származásáról és intézményeiről” című székfoglaló értekezésében Hunfalvy Pállal szemben a székelyek hún eredetét vitatja, melyben ő rendületlenül hitt. Hún elnevezéseket, emlékeket sorol fel s történeti alapon a székely intézményekből igyekszik bizonyítani.

Nem akarok itt részletes életrajzot adni, írói munkásságának méltatását sem tekintem kizárólagos feladatommak, minket e helyen az ember, az egész ember érdekel s ezért inkább *egyéniségét* szeretném kidomborítani s vizsgálni a székelység szempontjából Orbán Balázs *történeti* jelentőségét.

Munkássága nagy részben visszatükrözötteti jellemét, érzelmi és gondolatvilágát.

Nemes ember a szó valódi értelmében. Individuum, akarral és cselekvő képességgel. Arisztokrata születésű, de érzelmeire plebejus, a legszabadabb demokrata. Nem kereste a hatalmasokkal való összeköttetést, az egyéni boldogulás útját, hanem az igazság ösvényét. Nem a saját haladásáért dolgozott, hanem a közerkölcsnek, a közszabadságnak volt tántoríthatatlan harcosa. „A társadalom élő lelkiismerete, akiknek sorsa küzdelem az uralkodó iránnyal”, amint Jakab Elek mondja.² Az ilyen ember halad kitűzött nemes célja felé s nem retten vissza, ha szinte elérhetetlenek is vágyai.

Őseitől örökölt erénye volt modorának finomsága, lángoló hazafias érzése, egyenessége.³ Puritán, túlságosan szigorú másokkal szemben, mint általában az ideálisták. Mint író és

¹ Jakab Elek: Emlékbeszéd br. Orbán Balázs felett. Századok. 1891. 95 l.

² Jakab Elek: Emlékbeszéd br. Orbán Balázs felett. Századok. 1895. 21.

³ Amint Apor Péter írja:

„Az Aranyosszéknek főkirálybirája. *Igyenes, jó magyar, szókimondó vala,*
Orbán Elek meghalt julius havába, *Finom ifju ember Orbán Elek.*

ember között nincsenek ellentétek. Egyformán szerény és nagyon udvarias. A társaságban mentes minden családfabeli gögőtől, ridegségtől s férfias szépségén kívül bizonyára ennek is része van abban, hogy a nők valósággal bálványozták. „Aztán Orbán Balázásra szavazzon kend!...” — fenyegette meg komolyan a képviseléválasztásra menő férjét a székely asszony. „Sohasem láttam ilyen szép férfit!...” — szólt elragadtatva egy előkelő francia nő, midőn Orbán Balázs Hugo Viktor emlékénel beszédet mondott.¹

Mondhatjuk, hogy általánosan szerették, tisztelték s elfogulatlan politikai ellenfelei is becsülték, együtt éreztek vele a hazaszeretben s elismerték, hogy Orbán Balázs nemcsak egy párté, hanem az egész nemzeté!

Szívből demokrata volt, de ebben külső körülményei is erősítették. Külföldön megismerte Kossuth Lajost s az emigráció nevezetesebb tagjait. Résztvett bánatukban s törekvéseikben. Élvezte társaságát és támogató szivességét Hugo Viktor-nak, a XIX. század legnagyobb demokratájának, a szociális demokrácia felmagasztalójának, aki őt rajongó, bátor szabadságszeretetéért — mint fiát szerette — s állítólag egyszer tréfásan jegyezte meg, hogy kétszáz francia Orbán Balázssal meg tudná buktatni a császárságot.² Orbán Balázsban megszólalt a kor lelke. Jelszava volt: „A néppel és a népért”. Demokrata moráljával annyira ment, hogy nem használta a bárói címet, amint maga mondja: „az idegentől bizonytal nem valamely nagy hazafiságért kapott címet”.³

Vérmérséklete, demokratikus érzelme, idealizmusa kijelölték számára a helyet a politikai ellenzékben. 1870-ben Marosvásárhely választja meg, azután Székelykeresztúr (1872—1881), itt azonban 1881-ben br. Szentkeresztúri Béla kormánypárti képviselő jelölttel szemben elbukott.

Maga Orbán Balázs is megkönnyezte székelykeresztúri bukását⁴ s ma is sokan élnek azok közül, akik, mint nagy

¹ Orbán Balázs emléke 16. és 18. l.

² Orbán Balázs emléke 19. l.

³ Orbán Balázs országgyűlési beszédei IV. füz. 26. l.

⁴ Özv. Sándor Jánosné szemtanu elbeszélése.

nemzeti csapást megsiratták a székelységnek ezt a hálátlanságát. Megválasztották aztán Orbán Balázst Berettyó-Ujfaluban (Bihar m.) s haláláig ezt a kerületet képviselte. Népképviselő, de nem azok gyakori tulajdonságaival, mert Orbán Balázs sok intellektuális és morális jelességgel fényeskedett.

Honatyai kötelességét fáradhatatlanul teljesítette. Egész élete önzetlen munkálkodás s munkaközben lepi meg a halál, midőn képviselőházi záróbeszédét készítette. Utolsó gondolata is a hazáé: „Csak az fáj — szólt a körülötte levőknek — hogy záróbeszédemet nem mondhattam el. Tán a szavazás más-képp lett volna!”¹

Az országgyűlésen védi a székelység ügyét, a nyári szünetet pedig arra használja fel, hogy gyűjti az adatokat az székelységről írott munkájához. Valósággal bálványozta a székelységet. Azt tartotta, hogy „a székely a magyar királyság hegy-jakói közt a legmegbízhatóbb s legnemzetibb érületű nép, gyémántja a koronának”.² Hiit nemzete küldetésében. Hitte, hogy a székely nép géniuszát a nép lelkében fel tudja kelteni. Bizott szuggesztiiv erejében, gyermekes lelkesedéssel küzdött s bár észre kellett vennie, hogy nem tudja életre kelteni azt a szellemet, ami ősi formájában nem él már, sohasem csüggedt, királyi erényekkel ékeskedő, szerető édesatyja, jóltevője volt mindig a székelységnek. Mindent érettök tett. Ide irányult egész írói, politikai és társadalmi működése. Célja az volt, hogy a *székelységet maga magának megbecsülésére, saját értékének helyes felismerésére megtanítsa*, hogy kötelességtudó, nemesen törekvő, becsületesen munkálkodó, független érzelmü polgárokká tegye, *hogy ébren tartsa fajában a székely öntudatot*. Dicső megújhódást, szebb jövendőt akart a székelységnek. Azt akarta, hogy a nemzeti életben a székelyek újra számottevők legyenek. Régi eszményképek felkeltésével új nemzedéket akart nevelni, amely jogos önbizalommal eltelve, főlemelt fővel hirdesse továbbra is a székely dicsőséget. Ezekben van a székely nép szempontjából Orbán Balázs történeti jelentősége.

¹ Orbán Balázs emléke. 17. l.

² Jakab Elek i. m. Századok. 1896. III. f. 206. l.

A székelység iránti rajongó szeretete legszebb nemzeti erénye s nincs a székelységnek egyetlen egy embere, sem a múltban, sem a jelenben, aki Orbán Balázst ideális gondolkozásban s önzetlen cselekvésben felülmulná. Orbán Balázs az erény gyakorlását tűzte ki élete feladatául. Egész élete küzdelem a jóért, az igazságért a haza üdvére.¹ Nagy ideáloknak, nemes céloknak, magasratörő eszméknek volt mindig a szószólója. Megtestesülése az ideálizmusnak, aki a köznapi érdekeken felülemelkedve, egész életén át hűséges maradt az eszmények kultuszához. Ebben a nagy, önzetlen ideálizmusban csúcsosodik ki az ő történeti alakja, ez volt egyéniségének nemes zománca. Az ideálisták képviselik a történelemben a haladás szellemét s ki merné kétségbevonni értékes nemzetnevelő hatásukat, tudva azt, hogy *a nemzet, melyben van ideálizmus, sohasem megy lefelé!* A jelen szomorú tapasztalatai után a jövő még jobban kell, hogy értékelje az ideálizmust, a jövő nemzedék minden egyes tagját józan ideálizmussal kell telítenie, mert csak így lehet általános a mindig kegyelmező, produktív emberszeretet, ami nélkül a mai fölvilágosodottnak nevezett kor magasnak címzett kulturája is nagyon kétes értékűnek bizonyult.

Az ideálistáknak általában van egy sajnálatos tulajdonságuk, nagyon érzékenylelkűek. Ilyen volt Orbán Balázs is, de a szenvedésre volt elegendő erkölcsi képessége. A durvaságok kimondhatatlanul bántották, szíve vérzett a székelység részéről tapasztalt vereségért, de azért jót tett továbbra is a székelységgel. A lélekben ideálista, gazdaságban gyakorlati eszű volt. Egyszerűen élt és öltözködött, csakhogy megtakarított filléreivel használhasson imádott székely népének. Végrendeletében tövisi birtokát, Csákllya és Kurety községekben levő illetőségét telepítésre, székely fajmentési célra az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek hagyta s a székelykeresztúri unitárius főgimnáziumunknál is három alapítványt tett, amelyekre vonatkozóan ezeket mondja: „A székelykeresztúri gimnázium alapítványánál székely nemzetem iránti szeretetem az irányadó, mert én itt is

¹ Lásd végrendeletét, Sándor János: A székelykeresztúri unitárius gimnázium történelme. 188. l.

igazán követem Krisztus tanait, hogy aki kővel dob, azt kenyérral dobom vissza; mert nem tagadom, végtelenül fájit lelkemnek, hogy a kereszttúri választókerületben, éppen székely testvéreim, azok közt unitárius hitrokonaim bukattak meg. De én e megaláztatásomért, e kitagadásomért úgy kívánok bosszút állani, hogy a népnevelés előmozdítása által edzem meg jövőre e népet a hazafiságban!"¹

E néhány szó a maga teljességében mutatja Orbán Balázs nemeslelkűségét. Jót tenni, mert hasznunk van benne, közönséges felfogás. Jót tenni a mások hasznára, ez a szép lélek cselekvés módja. Orbán Balázs sok csalódása után is optimista volt, csupa lélekből állott s tovább fűzte reményeit. Tűrt, gyakorolta a kereszt morálját.

A tömeg nem szereti azt, aki haladásra, cselekvésre ösztönzi; szinte gyűlöli az olyant, aki nemes életével egy magasabbrendű ember példázatát adja. A tömeg pszichológia eszményképében a maga gyöngeségeit keresi. Ezért Orbán Balásznak is éreznie kellett, hogy az örök ellenség, mely minden népnek romlását készíti elő, a székelységgel is közös. A tömeget nem a megfontoltsága, hanem ösztöne és önzése hajlja az urnához. És ki merné ma azt a vélt igazságot hirdetni, hogy a nép mindig a hívő, a melegszívű s lelkeszavú embereket követi?

Amit kortársaik a nagy emberektől megtagadnak, azt az utókor rendesen helyre szokta pótolni, de Orbán Balásznak ebben is csalódnia kellett.

Orbán Balázs báró Budapesten hunyt el 1890. április 19-én. Onnan haza hozták s a Szejke-fürdőn levő családi sírboltban helyezték el. 1921-ben szükségessé vált harmadik temetése, mert kriptája összeomlott s durva, mázsás súlyú cement törmelékek összetörték koporsóját, lenyomták szent tetemét. Bűnös kezek érckoporsójának használható anyagát elrabolták. A fürdő lelkes bérlője fenyőgallyakkal fedte be az omladékot, hogy kóbor kutyák szét ne hordják a drága csontokat. A „Székely

¹ Sándor János: A székelykereszttúri unitárius főgimnázium történelme, 190. l.

Közélet“ című lap mozgalmat indított Orbán Balázs újabb eltemetésére, amit az unitárius egyház főhatósága és a székelykeresztúri unitárius főgimnázium igazgatósága melegen felkarolt; a székelykeresztúri unitárius főgimnázium ifjúsága összegyűjtötte a temetésre szükséges összeget. A megmentett csontokat új koporsóba téve, a kripta közelében új sírba helyeztük a kriptában talált többi telemmel együtt.

Kegyelethes cselekedet hitével lázasan dobták koporsójára az egy-egy maroknyi földet azok, kiknek életigazolásáért dolgozott s elfeledték. Virág nem nyílt sírhantján. Jeltelen, szomorú sírhelyére székely népe nem küldte a kiengesztelés bűnbánó jajkiáltásait. Lennt a meztelen csontok pihennek, de az elhagyott, néma hánt felett eszményekért hejülő lelke ott van a legnagyobb székelynek, ott van a magyar Géniusz. A derék a koporsóból is kitör s eget kér. Eget és igazságot kér a századik évtől a székely nemzeti gondolatnak egyik legideálisabb lelkü apostola, örökre tündöklő hőse. Lelkiismerete megnyugtatóására megmozdult a székelység s a közvélemény suttocta: temessük el negyedszer is. De látjuk a sírből kikelni Orbán Balázs deli, szép alakját s harsogóan szól felénk: *Engem nem eltemetni kell, hanem újra élni!*

Él-e az én népem, kérdi Orbán Balázs? Vajjon az a nép, amely neki mindene volt, megtette-e kötelességét? Vett-e példát élete folyásáról? Kérdezhetjük mi. Sajnos, csak nimmal felelhetünk. Paradokszonnak látszik, de való igazság, hogy a székely nem szereti a demokráciát s nem becsüli meg legnemesebb szívű apostolát, aki csak érette élt és halt meg. Pedig, ha elfogadjuk Tainenek azon tételét, hogy minden nagy ember fajának és környezetének szükségszerű terméke, ha valljuk Spencerrel, hogy a faj hozza létre gondolkozásunk eleve megszabott formáit, akkor még nincs miért kétségbeesnünk a székelység becsületessége és egészséges esze miatt. Ilyen szemmel nézve, ha az egyén mögött keressük a fajt, akkor Orbán Balázs háta mögött egy olyan fajt kell találnunk, amelyben még mindig van erkölcsi energia, van elég erő adósságainak törlesztésére.

Megbecsülése lenne ez a lelki finomságnak, a kitartásnak,

az elvhűségnek, a takarékoságnak, az áldozatkészségnek, a rajongó, ideális faj- és igazságszeretetnek. E fajunkban egyre ritkuló erények már nemzetnevelő példaadásáért is megérdemelnék a maradandó emléket. Méltán megérdemelné ezt Orbán Balázs, a székely nemzet történetének ez az örök emlékezetre méltó Aristidese, az erkölcsi eszményeknek ez a fáradhatatlan gyakorlója. Megérdemelné, mert élettörténetéből úgy látszik, hogy kevés lehetett az öröm, amely neki életében osztályrészül jutott, ha csak nem hisszük mi is, hogy a becsületesség nem egyéb, mint a magasabb élvezeteknek bizonyos formája.

Br. Orbán Balázs kevesebbet kapott életében, mint amennyit megérdemelt. A dicsőséget voltaképpen s igazában úgy látszik, hogy csak azok élvezik, akik nem érdemlik meg. A kegyetlen igazság közös sorsa a jó embereknek, az ideálistáknak s az is, hogy azokban csalódjanak, akik szívükhöz legközelebb állanak. Így volt ez br. Orbán Balázssal is, de ő azért a legemberibb nyughatatlansággal, fanatikus hittel küzdött, mert erősen hitt feladatában!

Nekünk nem öngyilkosság az idealizmus, mi hiszünk az eszmények diadalában. Örökké akarunk, nyugtalanul örökké keresünk valamit, ami megtalálhatatlan s hiába csalódtak s dőltek ki annyian az eszmények keresésében, mi újra csak folytatjuk vagy éppen elől kezdjük.

A századik évfordulón Orbán Balázssra való emlékezésünk buzdítóan kell, hogy hasson a székelysége. Életjelt kell adnia, meg kell mutatnia a székelységnek, hogy van benne hit élni, van építő akarat és kötelességtudás.

Mit kíván a székelységtől Orbán Balázs szelleme? Wells vallásos embere nem azt mondja: „hiszek“, hanem azt, hogy: „*kész vagyok az áldozatra*“. Az élet ma nagy részben áldozat s az erdélyi magyar élet kétszeresen az. Áldozniuk kell nekünk is, áldozniuk kell s anyagilag támogatnunk azt a nemes törekvést, mely Orbán Balázsnak a „*Székelyföld leírása*“ című munkáját új kiadásban jelenteti meg, azért, hogy a nagy tömegek közkincsévé tegye azt a könyvet, amit eddig csak kiváltságosak ismertek. Miért van erre égetően szükség, mint a mindennapi kenyérre? Ha Orbán Balázs nyaranként most járna faluról-

falura anyagot gyűjteni, mit láthatna? A föld nem pánaşzolna, az ismerős, sovány, ősi rögök most is teremnek, suttognak a patkok, lombot hajtanak a fák, a székely mezőkön szépek a virágok, legfőlebb a harmat⁴ nagyobb rajtuk a szemek könnyeitől, sűt a régi nap, ragyognak a csillagok, de az ember, az ember egészen más ezen a gyönyörű Székelyföldön. Annyi a változás, hogy Orbán Baláznak önmagának is el kell olvasnia saját munkáját, hogy felismerhesse magát a falvakban, melynek szent hagyományait a leghívebben, a legszebben megörökítette. Mi magunk is ma-holnap tájékozatlanok vagyunk, nekünk is gyakran kell olvasgatnunk Orbán Balázs munkájából a dicső multat a jövő biztosítására. A *Székelyföld leírásának* ott kell lennie minden magyar falu könyvtárában és a Bibliával együtt kell azt olvasnia minden székelynek s azt mint szent ígékét olvasva, még jobban meg kell szeretnie a Székelyföldet, amely Orbán Baláznak egyetlen szerelme volt. Merítetek minél gyakrabban az ő munkájából, mint a magyar szív űde forrásából, mert nincs és nem volt soha ember, aki jobban szerette volna a Székelyföldet, mint ahogyan azt Orbán Balázs tudta szeretni. Óh, ha szavakkal a szívetekbe tudnám önteni erejét annak a tűznek, amely benne égett ezért a székely földért, ez lenne a székely jövő legszebb himnusza. Hiszem, hogy ezek tudtával a székelység új evangéliumát, nemes lelkű emberek százezrei várják s millió magyar szem lesz fényesebbé a nagy mű olvasása után.

Arra int továbbá minket Orbán Balázs szelleme, hogy legyünk egységesekek szeretetben. Ő megmutatta nekünk, hogyan kell a székelynek szeretnie. Hervadjon el ősturáni átkunk, ne válasszon el minket politika, ne legyen köztünk kuruc-labanc, ne legyen „a magyarnak magyar a farkasa“, székelyek vagyunk mindnyájan, egy közös sors mostohái, szeressük legalább mi egymást! . . .

Orbán Balázs szellemének hódolva, szűnjék meg közöttünk végleg a minket szétválasztó *felekezetiesség*. Legyünk szabadelvűek, mint a milyen ő volt vallásos érzésében. Szabadság, egyenlőség, testvériség volt az Orbán Balázs szentháromsága. „Az én vallomásom az, — mondja — melyet Plato, Sokrates,

Krisztus hirdettek s melynek apostolai Dante, Petrarca, Thököly, Rákóczi, Robespierre, Petőfi s mások. Az én szenteim azok, akik elháltak a szabadság hirdetésében, a nép jogainak védelmében.¹ Nekünk, unitáriusoknak Orbán Balázs örök büszkeségünk, aki vel mindig eldicsekedhetünk, de mi nem voltunk és nem vagyunk olyan szűkkeblűek, hogy őt kisajátítsuk, hogy magunknak foglaljuk le, mert mindig úgy éreztük, hogy Orbán Balázs nemcsak az unitáriusoké, hanem az egész székelységé, az ősszmagyarságé.²

Közéletünk külső formája megváltozott s mi erdélyi magyarok csak teljes lelki egységben tudjuk megvalósítani *történelmi hivatásunkat*. Ma minden fizikai, szellemi és vallásos munkánknak csak egy közös célja lehet: a magyarság megerősítése, a magyar kultúra állandó emelése, hogy kulturánk minél fényesebben ragyogjon.

Nagy célokat és igazságokat azonban nem elég kitűzni, hangoztatni, azokat a gyakorlati élet terén valóra kell váltanunk. Közös célunk megvalósításában Orbán Balázs követése megsegít minket. A munka, a szeretet, a szorgalom, a kötelesség, a fegyelmezettség, a törhetetlen akarat és a jövő építés riadója hallatszik felénk az ő sírjából, ezek azok az erkölcsi értékek, amelyeket kitartoán gyakorolnunk kell, mert ezek minden időben érvényre juttatták s egyik nemzetet a másik fölé emelték.

Minden életrevaló faj maga építi öntudatosan saját jövőjét s ezt a faj-építő munkát kezdte meg a hajdani Székelyország középpontjában a Székelyudvarhelyi Magyarpárt mai ünnepélye, amely mintegy előkészítője az Orbán Balázs kultusznak, melynek megteremtésén minden erőnkkel fáradoznunk kell. Ennek a

¹ Orbán B. Utazás Keleten IV. k. 55. l.

² Egyik őse, Orbán Ferenc, Udvarhelyszék főjegyzője a XVII. században szombatos volt, de a XVIII. században, midőn a család a bárói rangot kapta (Orbán Elek), az Orbán család címerében a katolikus valláshoz való ragaszkodásuk jut kifejezésre. Orbán Balázs a katolikus vallásról áttért az unitárius vallásra, hova Ferencz József püspök vette át 1865-ben. Áttérésének legfőbb oka mindenestre az lehetett, hogy a keresztény felekezetek között az unitárius vallást tartotta a legszabadelvűbbnek s ez a vallás egyezett meg legjobban az ő meggyőződésével, (Orbán Balázs emléke 11. l.)

kultusznak a nagyértéke abban lesz, hogy közelebb hoz minket a nép lelkületéhez s Orbán Balázs székely fajszeretet izzó munkáin keresztül a népnek megérthetővé és hozzáférhetővé tesszük kulturkincseinket, szellemi értékeinket és intézményeinket s ez lesz aztán a szó valódi értelmében vett demokrácia!

Orbán Balázsok azonban nem tudnak nagyvá tenni nemzetet, hanem csak az a nemzet lehet nagy, mely multját és kiváló embereit megbecsüli s azok eszményeihez hű marad.

Nézzétek ezt a földet! Orbán Balázst ez a föld szülte; hegyei-ből és illatos levegőjéből kapta szívós erejét, szilárdságát, kebelébe is ez a föld fogadta, ez a sovány, székely rög, melynek dicsőítéséért annyit fáradozott. Ehhez a földhöz a székelységet is szenvedése, verejtékes munkája köti, szent nekünk ez a föld a maga egészében, ahol Orbán Balázs lábanyoma látszik. De ma az egész Székelyföld legszentebb helye a Szejke-fürdő s ennek a földjéből kell, hogy kinőjjön az a terebélyes fa, amelyben minden székely szemnek találkoznia kell.

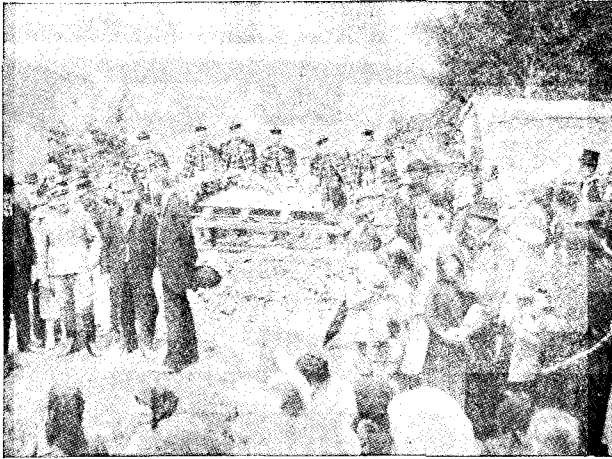
Az emberiségnek vannak örökéletre hivatott kultuszai, melyek hova-tovább mind csak erősödnek. Ilyen örökéletű székely-kultuszt kell, hogy csináljon a székely nemzet Orbán Balázs alakjából. Csak egy Orbán Balázs székely-kultusz lehet az az örök kapocs, mely minket erdélyi magyarokat egy közös eszményben örökre összefog s mintegy áthidaló szivárvány összetartja testvért a testvérről.

Orbán Balásznak, a mi nagy székely ősünknek közös tisztelete és az ő eszméinek diadalában való hit legyen a mi egységes, erős hitünk. Neve maradjon székely fajunk közös zászlója, melyből a csüggedező nemzeti lélek újra és újra erőt merít, legyen az ő neve eszme, melynek megváltó erejével eredményesen dolgozhassunk az erdélyi magyar jövőért.

Orbán Balázs sírja szent zarándokló helye kell, hogy legyen a székelynek, ahova minden év nyarán, mint búcsújáró helyre kell zarándokolnia a székelységnek, hálát adni a dicső multért és imádkozni új Orbán Balázsokért! Ide vezetjük évenként mi is a magyar ifjúságot és a szejkefürdői sírnál tanítjuk meg őket Zrinyi jelmondatára: „Nem vagyunk egy nemzetnél

sem alábbvalók“, itt tanítjuk meg a jelenkor ifjúságát arra, hogy ők sem születtek jövő nélkül!

A szejkefürdői sír fényt sugároz a magyar életre. Világítson és melegítsen onnan felénk állandóan Orbán Balázs lángszel-
leme! Orbán Balázs nem halt meg, örökké élni fog! Ő adja nekünk az Örökfolytatódás hitét, az örök nemzeti erőt. Áldott legyen szent neve mindig, míg él magyar a földön!

Orbán Balázsnak 1921. jún. 19-iki III. temetése.

A történetíró Orbán Balázs.

Irta : KELEMEN LAJOS, Kolozsvár.

A történelem a multak élettapasztalata s részletei az emberi életnek és alkotásoknak emlékei, melyek ki-kit műveltsége és tudása szerint érdekelnek. Mihelyt aztán valaki azzal törődik, hogy a létező dolgok hogyan lettek azzá a mik: a történelem-kutatás mezejére lépett.

E széles, nagy mező tele van emlékekkel s érdeklődésünk irányától és tudásunk mértékétől függ, hogy belőle mit látunk, tanulunk és adunk tovább.

Az ökröt nem érdekli, hogy az istálló, melyben tartják, azelőtt kastély, kápolna, vagy rablótanya volt-e? Ezrével akadnak emberek is, akik évtizedekig élnek egy városban, vagy faluban anélkül, hogy annak történetéről, vagy azokról az okokról gondolkoznának, amelyek a várost vagy falut létrehozták, megnövelték, hátramarasztották, vagy éppen tönkretették. Viszont másoknál az öntudatra ébredésnek sokszor nagyon korai kísérő jelensége a közvetlen környezet és az annak multja iránt felébredő érdeklődés.

Néha gyermekkorunkban feltűnik már, hogy miért barna a régi kastély vagy templom fala; minek az emléke rajtuk egy-egy évszám? Megcsodálunk egy-egy régi házat, cifra öreg kaput; felkölti érdeklődésünket a határ némelyik különös nevű darabja, vagy egy rom. Kérdéseinkre aztán a regék és hagyományok szólnak felőlük. Ezeket régebb csak lassan hömpölyögtette s inkább fölraktározta és megőrizte az élet. Ma már

ez az élet gyorsabban rohan tova s inkább csak a sodrától távolabb eső falucskából nem viszi magával és nem temeti homokjába a regék és hagyományok tündérkincseit.

Valaha ezek mérhetetlen bőségben voltak Erdélyben, mint egyes helyeken az arany. A XVI. százévben Erdély egyik ismertetője feljegyezte még, hogy itt a folyók némelyike néha félfontos terméсарanyat görgöt. Ez az idő elmúlt. Ma már fejlett bányászati módszerekkel is csak közepszerű eredményeket tudnak itt elérni s az érdeklődés az egykori dús emlékezőkön is sok helyen már csak romokat talál.

Annál több és nagyobb hálával tartozunk br. Orbán Baláznak, aki Erdély oly nagy területét, az egész Székelyföldet és a Barcaságot, valamint a felső Székelyföldet s a régi Aranyos-széket összekötő Marosvölgyet és közvetlen környékét már több mint hatvan évvel ezelőtt bejárva, azt történelmi, régészeti, természet- és néprajzi nézőpontból földolgozta. E hat kötetes nagy művét, a *Székelyföld leírását* másfél évtized mulva követte *Torda város és környéke* egy hatalmas kötetben. Ezen kívül folyóiratokban, képes- és napilapokban kisebb tanulmányai jelentek meg s midőn a M. Tudományos Akadémia tagjává választotta, a *székelyek eredete és intézményeiről* tartott székfoglalójában fejezte ki a székelységről vallott történelmi fölfogását.

E művei azok, melyekből megítélhetjük történetírói jelentőségét.

* * *

Orbán Balázs legnagyobb művei nem tisztán történelmi munkák, tartalmuk túlnyomólag mégis ilyenekké teszi azokat s tulajdonkép a helyrajzi, illetve a *helytörténelmi művek* abba a *leírócsoportjába* tartoznak, melyek a történelem több segéd-tudománya anyagát is fölöelve, rendkívül sokoldalú ismereteket nyújtanak.

Főművét nevezhetnők a Székelyföld monografiájának is. Ő azonban a leírás alatt a címben jelölt nézőpontokon belül a részletes ismertetést értette s az ismeretek közlése módjának székely székeként az utazást választotta. Ezért műve nem a

megszokott módszeres, többé-kevésbé száraz monográfia, hanem épen az utazás-forma következtében tárgyában és stílusában folytonosan változó képek gazdag és érdekes sorozata.

A kritika már a Székelyföld leírása első köteteinél kifogásolta az írásnak ezt a módszerét. Ő azonban megmaradt e mellett s másfél évtized múlva, Torda város és környéke megírásakor is nagy vonásaiban ugyanezt követte.

Mi volt ez a módszer?

Minden székely széknél először előismertetést ad. Aztán megkezdji az utazást. Ebben ismét csak nagyjában követi főleg a székek vizrajzát, alkalom szerint hol a vizek folyása szerint, hol helyenkint azzal szemben haladva. Az útba eső helyek tájrajzát sokszor költői színekkel ecsetelve, mindjárt erre a falvak vagy itt-ott városok történetét s a helyek és határaik lehető minden említésre méltó nevezetességét adja s külön emlékezik meg mindenik széknél azoknak az 1848—49-i szabadságharcban vitt szerepéről.

A módszer kétségtelenül kezdetleges s nem az, amit egy tudományos módszerű monográfiától várunk. A tartalom azonban kárpótolja az olvasót a formáért.

Orbán Balázs tehette volna, hogy minden székben külön tárgyalja a szék és a falvak történetét; külön fejezetekben foglalja össze a várromokat, a kastélyokat és udvarházakat, a templomokat, templomkastélyokat, a mennyezefestményeket, harangokat és templomi szerelvényeket. Így műve kétségtelenül rendszeresebb lett volna. Őt azonban a Székelyföld szeretete ösztönözte annak beutazására s jóformán azt az élvezetet osztja meg olvasóival is, melyet ez az utazás hat év alatt, amíg mintegy 500 helyiségben megfordult, neki is szerzett.

* * *

Orbán Balázsnak 1859. évi hazatérése s kutatói munkásságának beindulása ép a magyarságnak az abszolutizmus utáni megmozdulásának kezdeténél történt.

Magyarországon akkor folytak a Kazinczy ünnepélyek s Erdélyben megtörtént a szabadságharc leveretése után tíz évre

az első, nagy, magyar társadalmi megmozdulás: az Erdélyi Múzeum Egyesület országos magyar jelentőségű ünnepélyes megalakulása. Az 1861-ben rövid időre visszaállított alkotmányos életet csakhamar a provizorium, az ideiglenes kományszás hosszúra nyúlt kísérlet-korszaka váltotta föl.

Az ily évek nem kedveztek az Orbán Balázs rajongó szabadságszerető lelkének és közéleti munkásságának.

Ezeket az éveket használta föl a Székelyföld beutazására s ezek hangulata tükröződik sok helyen művében.

Vele született hajlamok és fejlesztő hatások egyaránt közreműködtek abban, hogy álmodozó rajongó legyen s ez nagy munkájában, a Székelyföld leírásában is megérzik. Ő annak a kornak volt gyermeke, mely még tapasztalatok után sem ábrándult ki a francia forradalom jelszavaiból. A rajongók ihletével annál szebbnek színezte a múltat, minél sötétebbnek látszott a jelen s lelkét annyira betöltötte annak szépsége és nagysága, hogy fényében meg se látja az árnyakat, csak a nagyság és dicsőség állott előtte. Közös vonása ez minden elnyomatás korának és minden eszményekért sóvárgó léleknek s Orbán Balásznál ezt a vonást még erősebbé tette a romantizmus hatása. Ő személyes ismeretségben volt Hugó Viktorral, a romantikus irodalom egyik legnagyobb lánglelkével s a nagy romantikus történetíró, Cantu Caesar korában élt. Költői lélek volt, aki önképzéssel szerezte ismeretei túlnyomó részét s nem volt olyan fegyelmező iskolája, mely erős képzelő tehetségének kellő fékezésére meg tudta volna tanítani. Ezért hitt a hamisítványnak bizonyult csiki székely krónikában. A Székelyföld maig is kiderítetlen múltú ősvárai így lettek előtte egy ősi székely várrendszer védelmi láncolatának s vele a székely dicsőségnek részeseivé. Ezért tekintette a világ legdemokratikusabb alkotmányának a székelyekét. Ezért ragadja el gazdag képzelete, midőn néha egy-egy aránylag kisszerű falusi templom építésze leírásánál az a múlt dicsfényében szinte óriásivá nő. Mérhetetlen fajszeretete teletűzdelte fájának múltját és emlékeit e fékezetlen képzelet dús virágaival s olvasóira e virágok talán még jobban hatottak, mint a tárgyak, melyeket az író velük földiszított.

Örök érdeme marad gyönyörű anyag gyűjtése, mellyel műveltség- és művészet-történetünket gazdagította. Csak régi templomot és harangot külön-külön több mint százat, szárnyasoltárok, menyezestestmények, kelyhek, korsók, poharak és hímzések százait tárja olvasói elé. Ezek korára és értékelésében vannak tévedései; de ezek a tévedések nem vonnak le érdemeiből, mert sehol sem laikus hozzávetések, hanem a sokoldalú tanult ember olyan fejtegetései, melyek kora tudományos színvonalán állottak. És érdemét növeli az, hogy amiről hatalmas hat kötetes művében írt, ennek legnagyobb részét *mint fölfedező, ő is vitte az ismeretlenség homályából napfényre. A székelyek eredetéről és intézményeiről* szólva a hún eredet védelmében száll síkra Hunfalvy Pál és iskolája ellen s rendszerbe foglalva igyekszik bizonyítani meggyőződését. *Torda és környékében* pedig saját felfogása szerint is a Székelyföld leírásának egy kiegészítő kötetét kapjuk.

Boldogok lehetnének, ha Erdély minden részének volnának olyan alapvető, értékes és lelkes földolgozásai, mint Orbán Balázs művei. Értéküket nem a módszerük, hanem a szellemük teszi halhatatlanná. E műveket épen úgy nem lehet beskatulyázni valamelyik iskolás rendszerbe, mint ahogy írójukat nem lehet iskolapadba ültetni. De ha fogékony lelkekbe múlt- és fajszeretetet akarunk ültetni, akkor a Székelyföld leírásának azt a sajátkezüleg előkészített, bővített és javított kiadását, melyen ugyszólván élete végéig dolgozott, ma is mérhetetlen értékű szolgálat volna népe kezébe juttatni.

Midőn egy emberöltővel ezelőtt egy szépirodalmi lap az akkori magyar közélet vezetőihez azt a kérdést intézte, hogy ha minden szellemi alkotástól meg kellene válniok s csak hét művet volna szabad megőrizniök, melyik hét könyvet tartanák meg: *Jókai Mór, a halhatatlan regényíró hét kiválasztott könyve közé oda sorolta Orbán Balázs Székelyföld leírását is.*

Ez a költő szava és ítélete volt; de az Erdélyről szóló történeti művek közt az ő választását bizonyára sokan követnék s követhetjük is!

Orbán Balázs.

Irta: FÜLEISZÁNTÓ LAJOS.

Oh, nagy Orbán Balázs, oh te nemes lélek,
A földünket nálad, ki szerette jobban?
Te, Béli Pálokhoz hasonló nagy jellem,
Neved hallására a szívünk megdobban.
Az elme, szívjóság, igaz honszeretet
Fénye, uralkodik az enyészet fölött:
Századokra szóló örök dicsőséggel
Ragyog szép emléked a székelység között!

Mikor a közélet szennyes hullámai
Iszapos medrükben itt-ott kavarogtak;
Mikor a rút önzés, konclesők csoportját
Megdöbbenve látták az igazak, a jobbak:
Elvonultál messze, a te néped közé,
Hogy megmentsd szép lelked bizalmát, reményét;
Hogy erőt, kitartást nyújts egy szebb jövőhöz:
Kerested a múltak hagyományát, fényét! ...

Félre dobtál rangot, feláldoztál vagyont
S régi emlékeink kutatója lettél,
Ezer baj között is bátran kitartva ott,
Ahol úgy szerettek, ahol úgy szerettél...
Még a porszemet is gondosan vizsgáltad,
Mintha székel néped nagy értéke volna.
Lelked ott borongott... A te lelked nélkül
Régi nagyságunkról, be kevés hír szólna!

Bár merre visz útunk, lépteid nyomában
 Földerített ősi emlékek ragyognak,
 Kezedben a Clío tolla jegyzeti
 Vitézi tetteit a dicső napoknak,
 S mint a szent Bibliát olvassuk könyvedet:
 Sívár életünkben új eszme, fény árad,
 Olyan száreptai özvegynő korsója,
 Amelyből az olaj soha ki nem szárad...

Él is az emléked: zengő bércünk közt,
 Pásztortüzek mellett felsíró dalokban,
 Tulipános bölcsők altató nótáin,
 És hol a székely szív már utolsót dobban.
 Ki néped szeretted, értékét hirdetted,
 Annak a szívéből neved sose vész el,
 A hányszor rád gondol, büszkén emlegeti:
 Te voltál az egyik legigazibb székely!

Orbán Balázs, mint politikus.

Irta: dr. VÁRADY AURÉL, Kolozsvár.

Az 1877-ik esztendő gyönyörű szeptemberének egyik reggelén, mint a kolozsvári unitárius kollégium harmadik elemi osztályának tanulója, értesültem a kolozsvári lapok iskolánkban is széthordott reggeli külön kiadásából arról, hogy az akkor folyamatban levő orosz-török háború eseményei a székelység néhány vezető férfiánál azt a kalandos gondolatot érelték meg, hogy a Székelyföldről támadást kell intézni a Plevnát ostromló orosz hadsereg hátvédének elvágása végett Moldovába és e célra fel kell fegyverezni a székely nép fegyverforgatásra alkalmas tömegeit. Ez volt az u. n. „székely puccs“, melynek háttere ma is ismeretlen, részletes történelme mindeddig megiratlan.

A déli órákban haza menvén, elhistorizáltam ebéd felett a kollégiumban nyert értesülésemet s felsoroltam azoknak a vezető embereknek neveit, kik állítólag külföldről jött megkeresésre, a székely hadsereg felfegyverzésének gondolatával foglalkoztak és az erre a célra szállított fegyverek kiosztására vállalkoztak. Jó édesanyám a Bartha Miklós, báró Orbán Ottó és Ugron Gábor neveinek felsorolása után azt kérdezte:

„És Orbán Balázs nincs köztük?“

— „Az ő nevét nem olvastam a külön kiadásban“ — válaszoltam én.

„Akkor az egész dolog nem lehet komoly“ — mondotta édesanyám a határozott meggyőződésnek azon az imponáló hangján, mely neki olyan jellemző tulajdonsága volt.

A következmények kb. igazolták ezt a megjegyzést s én így tanultam meg az Orbán Balázs nevét, melyre e gyermek-lelkemben mély nyomott hagyott reflexió után természetesen nagy respektussal tekintetem.

Nem telt el egy év és az Orbán Balázs neve családi otthonunkban újból emlegetetté vált. Valami távoli rokoni nekuszus is fűzött különben a nagy férfiúhoz. Olyasmi, amit Eötvös Károly „süves atyafiságnak“ nevez. Tudnunk kell, hogy a Dunántúl a sógort süv-nek nevezik és Orbán Balázs annyiban volt „süvünk“, amennyiben egyik nővérét, Eugenia bárónőt egy nagy bátyánk (Lászlófalvi Velits Károly) vette nőül. Érthető volt tehát, hogy az egész család érdeklődött az 1878. évi általános képviselő választásoknál a székelykeresztúri kerületben jelölt Orbán Balázs kilátásai felől s nagy örömmel fogadtuk azt a távirati tudósítást, mely a függetlenségi programmal jelölt Orbán Balázs megválasztását jelentette. Annál kellemetlenebb volt aztán 3 év múlva, mikor hirül kellett vennünk, hogy Orbán Balázst a keresztúriak megbuktatták. Ez a bukás széleskörben keltett feltűnést és sok helyen visszatetszést is. Ez a visszatetszés kifejezésre jutott Kossuth Lajosnak a lefolyt általános képviselő választások eredményével foglalkozó egy levelében is, mely egyenesen „hálátlan“-nak mondja a székelységet, mely cserben hagyta Orbán Balázst, kinek „annyi hálával tartozik!“

Közel 48 évvel az esemény után, az immár történelmivé alakult távlatból sem könnyű ítéletet mondani az akkori székelykeresztúri választás felől. A politikában elvileg nincs helye a személyes érzelmek érvényesülésének. Tehát a „hála“ kérdése aligha jöhet az esemény elbírálásánál tekintetbe és ha igaz, hogy Orbán Balázs bukásában része volt annak, hogy az a különben nem közönséges szellemű ember választóit mindig ugyanazon gondolatmenetű, sőt kifejezésben is teljesen azonos beszéddel tájékoztatta a politikai helyzet és a szónoknak abban elfoglalt álláspontja felől, a székely nép politikai érettségének bizonyítékául lehet elfogadni, hogy székelykeresztúriak „megunták“ a stereotip szónoklatokat.

Egyébként ne bolygassuk ezt! Orbán Balázsnak nagyon fájt ugyan a székelykeresztúri csatavesztés, úgy, hogy még

végrendeletében is keserűen emlékezik meg arról, mikor a székelykeresztúri unitárius gimnázium javára tett hagyománya iránt rendelkezik. Azonban a mandátum elvesztését már pár hétre kárpótolta Biharvármegye berettyóújfalusi kerülete, mely egy időközi választásnál újból bevitte a Sándor-utcai régi palotába, a képviselőházban nehezen is nélkülözhető, ott igen megszo-
kott Orbán Balázst, ki 1872-től egész haláláig (1890.) volt tagja a magyar parlamentnek.

Politikai egyénisége felől megoszlottak a nézetek. Voltak, akik a szélső bal ásatag szellemű csoportjához tartozónak nézték és semmi különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak politikai állásfoglalásának. Nem volt igazuk. Orbán Balázs alapjában európai szellemű politikus volt, ki ha nem is hirdette, talán egészében nem is tudta, de ösztönszerűleg érezte azt a nagy igazságot, hogy a függetlenségi gondolatnak figyelmen kívül nem hagyható rokon kapcsolat van az európai radikális demokrácia gondolatvilágával és bár a politika elméleteivel nem sokat törődött, egész közéleti tevékenységén átvonul ennek az ösztönszerű megérzésnek következetes képviselése.

A képviselőházban igen gyakran szólalt fel, mint azt kiadott országgyűlési beszédei is bizonyítják. Alig volt nevezetesebb vita a T. Házban, melyben ne vett volna részt, de nincs egyetlen felszólalása, mely a függetlenségi eszme és a radikális demokrácia gondolata között feltételezett kapcsolat iránt érzéketlenségről tanuskodnék. A fővárosi rendőrség államosításáról szóló törvény tárgyalásakor a humánus ember nemes érzésével emlékezik meg a toloncútra úttal szerencsétlenek szenvedéseiről és emberiesebb bánásmódot követel számukra. A belügyminiszter tárcájának költségvetési vitájában mindannyiszor fel-
említi a lenchézak emelésének szükségét és bár agglegény volt mellett sok rossz viccet kell e miatt lenyelnie, nem szűnik meg a liberálizmus, humanizmus és demokrácia elvének hangsúlyozásával egyetlen oly kérdésnél sem, mely e szép gondolatvilág megszólasát szükségessé teheti.

Ez különben gyakorlati érzékéről is tanuskodik. Ideális lelkű ember volt, de tudta, hogy „a politika az exigenciák tudománya“. Épen ezért, bár vérmérséklete ugyancsak forró volt,

ismételten tanubizonyosságát adta annak, hogy számolni is tud a helyzettel és nem csapong az ábrándok világába. Például említtem fel erre, hogy mikor (1882) a függetlenségi pártban az orthodox és neolog irányzat ismét összeütközött s az utóbbi hívei, Ugron Gáborral élükön, új párt alakításának szándékával kiléptek a régi pártból, majd visszatérésük feltételeinek egyikéül a personális uniót, mint úgy szólván végcél programba vételét tűzték ki: Orbán Balázs ezt a követelést teljesen elfogadhatónak és jogosnak minősítette, bár egyébként nem osztozott a neologok felfogásában. Érezte azonban, hogy politikai pártnak a gyakorlati élet talaján kell maradnia s épp azért csak megvalósíthatókat szabad céljai közé iktatni.

A budapesti sajtó egyáltalán nem volt barátságos hangulatu Orbán Balázs parlamenti szereplésével szemben. De még a cinikus embernél érthetően vele legtöbbit évődő Scaron (Mikszáth Kálmán) se tagadhatta meg elismerését a főrendiház újraszervezéséről szóló törvényjavaslat vitájában mondott beszédétől, mely az érvelés komoly tartalma mellett a humor fűszerét sem nélkülözte. Az egész T. Ház élénk derűsséggel kísérte a szellemes apersuket, mely célzással a kormány javaslatának a főrendiházi tagsághoz évi 3000 forint földadócenzust kívánó pontjára azt mondta, hogy a javaslat alapján tervezett új főrendiházra fel kell majd irni a lóversenyek ismeretes jeligéjét: „Fuss vagy fizess!”

Sikerült volt az 1889. évi nagy véderő-vitában mondott beszéde is, mely, ha nem is nélkülözte a megszokott nagy mondásokat, érdekes kifejtését adta a nemzeti pacifizmus gondolatának.

Utolsó beszédét Orbán Balázs halála előtt egy héttel, a királyi kincstár és a naszódvidéki iskolai alap között, az ismeretes erdősegek felől folyt perben létesült peregyezés becikkelyezéséről szóló törvény 1890. évi XVII-ik törvénycikk javaslata fölött folyt vitában tartotta. Hévvvel, lendülettel és a történetíró komoly áttekintésével szólt a kérdéshez, semmi jelét nem adva lankadságnak, elernyedésnek. Bizony senki sem gondolta hallgatói közül, hogy ez lesz utolsó beszéde az érdemes politikusnak. Halála pár napi betegeskedés után, váratlanul következett

be. Néhány képviselőtársa, köztük az agglégénység rideg napjain, szerető gondossággal sokat enyhítő gróf Károlyi Gábor volt nála, mikor különös robajt hallva, látták, hogy Orbán Balázs íróasztala meghasadt, ruhafogasa darabokra tört. Abban a percben, minden haláltusa nélkül röppent az égbe Orbán Balázs tüzes lelke. Barátai bizonyára rá gondoltak arra a római centurióra, ki a jeruzsálemi templom megrepedt kárpitjára mutatva, azt mondotta volt: „Nem lehetett közönséges ember, ki életét most befejezte!”

Egyháza, székely faja, magyar nemzete sokat veszettek benne. A függetlenségi párt ügye a legtöbbet. A veszteség felett érzett fájdalmat szépen juttatta kifejezésre az a néhány meleg sor, mit róla emlékeztén, Irányi Dániel, a függetlenségi párt akkori kiváló elnöke abban az emlékfüzetben írt, melyet Dr. Boros György unitárius püspök, akkor theologiai tanár és a Dávid Ferenc Egylet titkára állított volt össze nagy gondnal Orbán Balázs halála után.

„Különösen az az önzetlen készség tette előttem kiválóan becsültté — körülbelül így mondja Irányi — mellyel a párt ügyének a propaganda úton támogatására vállalkozott. Soha egyetlen erre irányuló kérésemet vissza nem utasította, útiköltségeit soha fel nem számította“... Pedig az a nem közönséges mértékű népszerűség, mely Orbán Balázst az agitációban kísérte, nem egyszer sokat jelentett annak a jelöltnek ügyére, kinek érdekében a kortesútra vállalkozott. Többek között nagyon jól tudta ezt az Egyetértés ismert szerkesztője: Csávolszky Lajos, kinek mandátumát 1884-ben valósággal ő mentette meg.

Orbán Balázs a szó nemes értelmében népszerű volt. Nem a kis korcsmák gőzében szerzett olcsó népszerűség volt az övé, hanem egyéniségében volt a varázs s abból fakadt, hogy ismerte a nép gondolkozását, alkalmazkodni kívánt és tudott is hozzá, *de mindig tudott valami felsőséget gyakorolni hallgatóságára*. Innen magyarázható, hogy mikor politikai tevékenységét, az erdélyi közszellem nagy kárára, innen teljesen a Királyhágón túl eső részekre helyezte át, az ottani kerületekben sűrűn léptették fel képviselőnek. Így lett 1884-ben, úgyszólván akaratán kívül, ellenjelöltje Jászberényben Apponyinak. Ott a függet-

lenség jelszavával egy meglehetősen bizonytalan jellegű mozgalom indult, mely jelöltet kért a pártközponttól. A központ — e tisztán „a zászló becsületéért“ indultnak látszó küzdelemben — Orbán Balázst küldötte ki. Ő meg is jelent Jászberényben és úgy elragadta a különben nem érzelmes jászokat, hogy a végén Apponyit megbuktatni nem akarva, maga adta az „ellenzőt“, ami aztán Apponyit győzelemre is segítette. Csaknem ugyanez történt három év múlva Miskolcon is.

Ezek azonban nemcsak Orbán Balázs népszerűségét, de azt is bizonyítják, hogy ő a politikában a gyakorlati érzéknek nem volt hiányával. Nem tartozott a ködevő és önközdökbámuló függetlenségi politikusok közé, kik az elvek magas vesszőparipáján lovagolva, nézték a dolgokat, szentségtörésnek tekintették a más ellenzéki párttal való szövetkezést, anathémával sújtották, ki ilyesmit szóba mert hozni, a „*suba alatt*“ pedig egy mandátum erejéig szívesen megalkudtak a kormánnyal. Orbán Balázs ezzel a farizeus állásponttal szemben 1887-ben nyíltan tiltakozott, mikor, mint a függetlenség párt emissáriusa Baranyában a mérsékelt ellenzékkel formális véd- és dacszövetséget kötött és ezzel Baranya minden kerületét biztosította az ellenzéknek. A „*de bizonyísten negyvennyolcas*“ irány farizeusainak megítélése szerint az ilyesmi „az elvek rovására“ ment. S épen azért nagyjelentőségű Irányi hivatkozott elismerése, mely Orbán Balázsban az elvhű embert és lelkes harcost egyként méltatják. Még különösebben értékeli Irányi elismerését az a tény, hogy Orbán Balázs, bár gondolkodásában radikális demokrata volt, nem vallotta az akkori hivatalos liberáliszmus kátéjának konvencionális dogmáját, mely szerint az úgynevezett zsidó kérdést nem szabad érintenie. Mikor miskolci jelöltsége alkalmából bejárta a Felvidék egy részét és tapasztalta ott az oroszországi zsidók bevándorlásának romboló hatásait, ép úgy megmondotta ezt, mint ahogy feljajdult széphalmi útjában a radikális Petőfi Sándor, mikor Kazinczy örökében a „zsidó árendás nyávogó porontyait“ találta. Ez is annak a bizonyítéka, hogy Orbán Balázsban meg volt az érzék a napi élet bajainak, szükségeinek és követelményeinek felismerésére. És Irányi Dániel az Ő emlékének szóló elismerése ennek a méltatását is jelentette.

De talán még találóbb volt az az elismerő méltatás, mely Orbán Balázs halálakor, miután nemes szelleméről tanuskodó és magánélete sok „bogaras“ részletét teljesen és harmonikusan megmagyarázó végrendelete köztudomásu lett, egyik budapesti lap hasábjain ismeretlen szerző egy kis versében látott napvilágot. Emlékezetből ide írom :

Szenvedett, mint egy koldus,
 És küzdött, mint egy hős,
 Eszményekért is hevült,
 Mint régi hegedős —
 Min lelkét kilehelte,
 Egy üres szalmazsák,
 De kincsekkel gazdagítá
 A holt is a hazát.
 Most látjuk igazat szólt
 A léha korholó :
 Ily nemes, igaz ember,
 Nem volt közénk való.

Valóban nem volt! És ezzel hadd fejezzem is be emlékezésemet. Ennél többet és szebbet úgy sem mondhatnék *Róla!*

Orbán Balázs és a címerek.

Irta : K. SEBESTYÉN JÓZSEF, Köpec.

Elkes kutató a Székelyföldről szóló nagy művében a címerekről sem feledkezett meg. Értékes munkát végzett például a harangfeliratok gondos összegyűjtésével. Aki már próbálta ezeknek betűformánkénti lemásolását, az tudja kellőképpen méltányolni a lelkes gyűjtő fáradtságát nem ismerő munkásságát. Bizony gerendáról-gerendára mászva, sokszor életveszélyes helyzetben lehet csak e feliratokat, medaillonokat lerajzolni, mert a százados patina miatt csak közvetlen közelből vehetők ki. E nagy nehézségekkel járó munkát úgylátszik szívesebben vállalta Orbán Balázs, mint a rendszerint könnyebben kivihető címerek lemásolását. Nem hinném, hogy tévednénk, ha arra gondolunk, hogy korának liberális szelleme az okozója annak, hogy a letűnt rendiség jelvényeivel, a címerekkel kevésbé foglalkozott, mint más emlékekkel. (Alkalmasint ez a magyarázata annak is, hogy bárói címerét sem használta!)

Bár Orbán Balázs korában a magyar heraldikai műnyelv még nem volt kifejlődve, a címereket művében oly egyszerűen és világosan írja le, hogy azok e leírások alapján hibátlanul — bár színezés nélkül — megszerkeszthetők,¹ mert sajnos, a

---

¹ Örömmel konstatáljuk, hogy Orbán Balázs 1868-ban olyan szarvas-hibát nem követett el, mint aki most, a kifejlődött heraldikai tudomány korában, az ősi Apafi címernek a vörös pajzs felső balsarkából kiinduló, legyezőszerűen szétágazó, hat arany ékét — az egészre, cölöphelyére fektetett palósrá eső, — a *lemenő napból eredő sugaraknak* írja le.

címerszínek leírására nem fektetett súlyt. E hiányosságot a dályai templom nyolc nagyértékű, úgylátszik kora renaissance kori freskócimerének leírásánál fájlatjuk leginkább (I. 178. l.). Milyen egyszerűen és kifejezően írja le a Csikrákoson ma is meglevő Cserei-kúria mestergerendájába faragott Cserei János címerét (1672.): „*Két oroszlán által tartott pajzs, melybe szablyát tartó kar van illesztve*“. E címer sem színezve, sem — mi akkor nem volt még szokásban — színjelezve nem volt, tehát a leírásból ennek megemlítése nem hiányzik; csupán azt nem említi meg, hogy a kart páncél, vagy ruha fedi-e. E címerrel kapcsolatosan egy régi, erdélyi heraldikai szokásról kell megemlékezzünk, a sisak-dísznek pajzsképként való alkalmazásáról. A Csereiek ismert ősi címere, kék pajzsban, zöld pázsiton álló vitéz, jobbjával törökfejen átszúrt kardot, baljával pedig három búzagalászt tartva. A sisakdíszük néha e vitéz növekedőleg, néha pedig páncélos kar, görbe kardot tartva, melyre olykor törökfej is van tűzve. Cserei János kúriájában levő címeren e sisakdísz szerepel a pajzsban, mint címerkép. E szokás — különösen főrangú családainknál — Erdélyben elég gyakori.

Orbán Balázs vármegyei és városi címerleírásai is értelmesek, helyesek, csupán a színeket nem tartalmazzák. Bár — a címereken kívül — mindenütt emlékeket állít a hagyományoknak, mondáknak, örömmel jelenthetjük, hogy a címerekkel nem kalandoz el a mesék világába, hanem egyszerűen, értelmesen leírja, ami a címerben látható és kézzelfogható. Hogy előtte és korábban mennyire nem voltak a címer fogalmával tisztában és mennyire nem volt a heraldikai műnyelvünk kifejlődve, élénken illusztrálja az udvarhelyi Csonkavár címereinek leírása a „*Déliab*“-ban (1853. I. sz. Orbán B. I. 57. l.), mely minden címerképben jelképes, történelmi magyarázatot óhajt látni. Pl. az oroszlánnak, mely valószínűleg Szlavonország nyestje — ezt a Szapolyaiak alatt ágaskodva ábrázolták — azt a magyarázatot adja, hogy János Zsigmond Magyarországot a Székelyfölddel összekötötte. A három koronás fő — Dalmátország címere — azt az állapotot volt hivatva illusztrálni, midőn Báthori Zsigmond fejedelem, Rudolf császár és Mihály vajda törtek e honra. Milánó gyermekét elnyelő, koronás kigyója

pedig — mely Izabella királynő anyja, Sforza Bona révén jutott szerephez heraldikánkban — a Délibáb szerint Básta rémuralmának volt hivatva fájó emléket állítani stb.

Hangsúlyoznunk kell, hogy Orbán Balázs idejében a címerek, mint nem sokkal azelőtt elmúlt rendiség kifejezői, egy időre értéküket veszítették s csakis ennek tulajdoníthatjuk, hogy e nagy elme kevesebbet foglalkozott velük, mint más emlékekkel. Korának szelleme a múlt emlékeinek és tradícióinknak lerombolásában és eltüntetésében vélte a liberálisizmus öröknek vélt alapjait biztosítani. Orbán Balázs korának romboló szellemét nemcsak nem követte, de gyönyörűséges, örökké élő emléket állított multunknak, nemzeti tradícióinknak s egészséges irányítást adott jövőnknek. Most ujonnan feltámadó szellemének egész lelkünkkel, szívünk meleg szeretetével és hűségével nyújtjuk az elismerés palmaágát . . .

Alkalmi vers,

Orbán Balázs 100-ik születésnapjának székelyudvarhelyi ünnepére.

Irta és 1929. február 3-án előadta:

TOMPA LÁSZLÓ.

Dicsérem őt, ki száz év távolán át
Tekintget most bölcsőjéből felénk.
De hogy dicsérjem? S lehet-e dicsérnem
A minden díszől húzódó szerényt,
Ki rangján, módján alul mostohán élt,
Hogy annál többet tehessen fajáért?

S kiknek dicsérjem? Ő igénytelen volt —
Míg most gyönyörre les a kor fia.
Önzés füt. Köztünk az Ember Fiának
Fejét sincs hová lehajtania.
Más feje alól a párnát kiszednők —
Ki látna hát ma benne követendő?

S riaszt egyéb is! Látom véreimnek
Hajóra szálló csüggedt rajait...
Mennek, ha túl a tengeren javulna
Sorsuk, mely őket sujtolja itt.
S véreznek künn, míg a farmok, s a gyárok
Roncsai lesznek, s haza — halni vágyanak!

S én mégis itt — kétségek éjszakáján —
Egy szép csillagot bízva nézek el.
S rámutatok: Testvéreim, e csillag,
Amely után most nekünk menni kell,

Mint követtek egy mást a szent királyok:
Számunkra ez váltságunkról zálog.

E csillag: az ő tündöklő erénye,
Az önzetlen, tüzes fajszeretet.
Mely őt örökké ösztökélte, úgy hogy
A munkában nem ismert szünetet.
Volt: mindig-hő vas és egyben: kovácsa!
Igy gondoljunk ma mind Orbán Balázusra!

S tekintsük: mint élt! Külföldöket jár,
Hogy benn tanítsa, amit künn tanult!
Majd fénylőbb multról szól borús jelennek.
— Óh, biztatónk már sokszor volt a múlt! —
Holt regéi sok völgyünknek, hegyünknek
Az ő szaván át megelevenülnek!

A Székelyföld minden zúgába elmegy,
Hogy leirhassa minden szent követ.
Mert szent előtte minden, ami székely,
Amihez csak egy őszünk egyszer ért!
S hogy népe legyen múltjához, magához
Méltó tovább is, — ezért fárad, áldoz.

S mindent: fajáért, — semmit: önmagáért!
Mindenben mindig ez volt jelszava.
Ha mi is mindig hittel vallanók ezt:
Veszélyek közt sem vesznénk el soha.
Kövessük hát! S a hűség és a munka
Megmentőnk lesz, az élet vár fajunkra!

Orbán Balázsnak a Székelyföld természeti viszonyait kutató munkássága.

Írta: BÁNYAI JÁNOS, Székelykeresztúr.

V alahányszor Orbán Balázs s a munkássága szóba került, mindig a történetíró s a vele kapcsolatos néprajzi adatgyűjtő jellemvonása hangsúlyozódott ki.

Dacára annak, hogy munkáinak címében a Székelyföld természetrajzi leírása is benne van, még sem találjuk sehol az e téren kifejtett munkásságát és annak eredményeit úgy kiemelve, ahogy azt megérdemelné.

Nem akart Ő ezen a téren semmi különös nagyot alkotni, de a Székelyföldet bebarangoló útján példátadó módon szedett össze minden apróságot, amit jellemzőnek gondolt arra a vidékre. *Bebizonyította ezáltal, hogy minden különösebb szak-képzettség nélkül is, egy intelligens, fáját, földjét szerető ember bizonyos módon segítségére lehet a kutatásoknak, ha egy kis jóakarát van benne!*

Leírásaiban a tudományos kutatások módszere szerint pontosan felhasználja az eddigi irodalmi adatokat s ezeket kiegészítve a saját megfigyeléseivel, egy olyan kerekded összefoglaló képet tud nyújtani a Székelyföld természeti viszonyairól, hogy azt sem előtte, sem az elmúlt 60 év alatt utána csinálni senki nem tudta.

Hasznos szolgálatot tett Orbán Balázs akkor, amidőn a szájhagyományokból is kivesző félben levő egykori bányaku-

tatási adatokat megrögzítette s leírta a nép ajkán levő „sárig arany folyásos“ helyeket. A legújabb geológiai kutatásoknak igen fontos fix pontjai lettek e helyek s ezeknek a segítségével lehetett bebizonyítani, hogy az aranynak nézett piritek a Hargitában is előfordulnak s bár gyakorlati szempontból nem jelentős mennyiségben, de tudományos szempontból e helyek igen fontos vulkáni utóhatásként keletkező gócnak lettek az elárulói. Így tulajdonképp Orbán Balázs döntötte meg a még napjainkig is fennálló s a Hargitát ércekben meddőnek tartó s az irodalmat is megfekvő tévhitet.

Ép így Orbán Balázs kapargatja ki a régi elfelejtett adatokból a hargitai higany, cinóber bányák helyeit is, ahonnan az évszázadokkal ezelőtt kikerült szép ásványpéldányok „Hargita, Sároág“ jelzéssel a külföldi gyűjtemények ritka kincseit képezik még ma is s amelyekről senki közelebbi adatot nem tudott. (Jellemző a régi német világra, hogy amíg a német múzeumokban az innen kikerült ásványpéldányok gyakoriak, addig idehaza egész véletlenül csak a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egylet gyűjteményében található két kisebb példány!)

Természeti ritkaságainkat — az akkori közlekedési viszonyokat tekintve — óriási vállalkozási kedvvel keresi fel, vissza nem rettenve a fáradságtól. Azokat szinte költői ihlettséggel írja le s nemcsak az akkori viszonyok szerinti pontos leírásra fekteti a fősúlyt, hanem a szépségek rajzolásával szinte csábítani akar e helyek felkeresésére, aminthogy tényleg apostrofálja is az olvasót lelkesültségében.

A székely ember istenadta jó megfigyelésével nem hagy semmi feltűnőt megjegyzés nélkül, sem a társadalmi életben, sem kinn a természetben. Így aztán alig van olyan feltűnőbb természeti jelenségünk, amelyhez valami szóbeszéd vagy monda, mese ne kapcsolódnék.

Hogy ezeknek a begyűjtésével Orbán Balázs milyen fontos szolgálatot tett, azt ép legjobban a Szotyor község (Háromszék vm.) szélén levő Óriáskő esete mutatja legjobban, amely — írja Orbán — mint cukorsüveg fúrta ki magát a földből s mivel a környezetében levő hegyek mind homokkövek, alig értelmezhető, hogy e trachytszikla hogyan fúrta ide magát. A

szikla tetőlapján 5 láb átmérőjű embersarok alaku bemélyedés van, a rege azt mondja, hogy az egy óriás sarkának benyomulása, ki innen egy lépéssel a Brassó feletti Cenkre lépett át, honnan a szikla nevét is származtatják.“

Ép a mult 1928. év őszén, a Székely Nemzeti Múzeum által rendezett székelyföldi kutató körút alkalmával, a geológusok csoportja e helyet felkeresve, megállapította, hogy ez az *Orbán Balázs által annyi hozzáértéssel megrögzített adat, bizonyára más eredményre vezette volna a régi kutatókat a Hargita képződésének az okfejtésénél, ha nem hagyták volna teljesen figyelmen kívül e sokat mondó helyet! Ez a hely ugyanis a hosszú Hargita vonulatnak a legdélibb vulkánikus pontja, ahol elszigetelten egy egész kis folton tör ki az andezites láva anyag.*

Szintén ilyen mondával kapcsolatos helyek koncentrálták rá a figyelmet a *Firtoshegy környéki geológiaiag fontos alakulatokra.*

A hegy déli oldalán Jenőné kocsija s Tábiáskő nevű hatalmas szikladarabok árulták el az egykori hatalmas és a Hargitából lenyuló láva folyásoknak széthulló s felszínre került reliktumait.

Jó érzéssel örökíti meg az ítatóspapir világ előtt szereplő rézpor születési helyét az *Étéd melletti patakokban*, amelyek a lakósságnak akkoriban jó mellékes keresetforrását képezték. Az esős idők után a Firtos hegyét képező laza vulkáni hammu hullásból származó homokból a benne levő fekete amfiból és augit kristálykáknak széttöredezett és csillogó pora adta az u. n. *rézport*, amelyhez természetesen a réznek semmi köze-baja nem volt!

A természeti érdekességek közt említi Orbán Balázs a tordátfalvi *Fiasmál* nevű helyet, *ahol 12 szabályszerűen elhelyezkedő kerek dombocska emelkedik ki*, melyeket az ember hajlandó volna mesterséges halmoknak tartani. A népmonda szerint kővé vált asztagok keletkezésének ma már tudjuk a természetszerű magyarázatát, sőt a saját szemünkkel is megfigyelhetjük a Székelykeresztúr melletti Hasadt hegynél s általában az erdélyi medence sok más pontján is.

Ő örökíti meg a *nagygalambfalvi óriási tölgynek* is a létezését, amely, mint sok minden, a világháború utáni forradalom rombolásának lett az áldozata. Nagyságának jellemzésére megemlíti, hogy már az Ő korában is 6 szálás legény kellett az átkarolásához!

A *Vágás-patakában* egy egész szokatlan helyen egy nagy mésztufa-telepet fedez fel, amelynek széthulló lyukacsos darabjait a nép *darázskőnek* nevezi. E leírásával tett figyelmessé egy halódó ásványvíz forrásnak a működésére, melynek most alig kissé szelykés és vasas íze sejteti az egykori borvizet, viszont az akkori nagyobb arányú működését az ott lerakott mésztufa halom mutatja.

Abban az időben, midőn Orbán Balázs faluról-falura járta be a Székelyföldet még semmi fontossága nem volt az *iszapvulkánoknak*, amelyeknek ma a földgázkutatásoknál oly fontos szerep jut. Mindennek dacára meglehetősen jó érzékkel írja le a *Fiátfalván alul a Sukoró-völgyben, a Fehérszék nevű helyen levő ingoványos területet, melyből hamuszínes fejér víz folyik ki.*

Zetevárának a leírásánál „tündöklő fekete augitok mogyoró nagyságu kristálykáit“ említi s érdekes, hogy a későbben itt járt kutatók ezt a pompás útmutató adatot figyelemre sem méltatják, pedig a nem messze fekvő Gyöngyös kútja is ép a málással kihullott s a forráska medencéjébe került augitukról nyerte a népi megfigyelés után a nevét.

Ép úgy dobja oda készen a neki is feltűnő oláhfalvi fensík (Hargita plató) adatát és mégis csodálatosképpen ez a remek természeti ritkaságunk a legutóbbi időkhöz nem került alapos feldolgozás alá, pedig olyan geológiai hatalmas egységről van szó, melyhez hasonlót sehol sem találunk. Hiába hangoztatja a továbbiakban a meglehetősen ritka s itt mesterségesen csinált összeköttetését a Küküllő és Homoród vízrendszerének, nem akad senki, aki ezt az eredeti szép témát önállóan dolgozná fel. Nagyszerűen írja le pedig, hogy a furfangos oláhfalviak miként lopják át a nagy kiterjedésű plató természeti szabályszerűségének a kihasználásával a Halaság és Vargyas patakok összehozott vizét a falujokon keresztül menő s rendszerint száraz Kis-Homoródnak a felgazdagítására. Vagy a

nyugati határrészben a zetelaki határból, egy kb. 5 km. hosszú csatornával hogyan kanyargatják át a Sűgő s a többi közbeső patakok vizét a Nagy-Homoród feltáplálására. Olyan nagyszerű mesterséges bifurkációs jelenségek, hogy más helyen a kirándulóknak az ezrei keresnék fel e természeti ritkaságokat.

Mesteri, szinte természettől megihletve írja le a Hargita csodás szépségeit, olyan részletességgel, hogy a legújabb idő-kig egyedüli pontos leírása volt az egész irodalmunkban.

A korondi aragonitok lerakódásai, mint szép természeti ritkaságok keltik fel az érdeklődését s nagy élvezettel figyeli meg a szeme előtt lefolyó jelenségeket. „Az ember nem tud a részletek szépsége s az egésznek csodás nagyszerűségével betelni — írja nagy elragadtatással — mindenki töri, rombolja, emlékül viszi magával s a feltörő kristály forrás láthatatlan s zavartalan működésével helyre pótolja, kifoltozza a rombolásokat.

Az atyhai és a más helyekről leközült opáldataival hívja fel a figyelmet az egykori geizir működések pontos 'helyeire s ad anyagot a speciális kutatásoknak.

A Homoródoklánd közelében levő Dungó forrás érdekes működéséről Ő ad hírt legelőször s szinte iróniája a sorsnak, hogy egy későbbben azon a vidéken dolgozó geológus, aki ép a földgáz szempontjából kutatja e vidéket, elmegy mellette, pedig ez a Székelyföld leggazdagabb s természetes feltárással most is magától ömlő földgáz kútja.

Avatott tollal ismerteti az alsórákosi Olt szoros szépségét s változatos geológiai alakulatát. Sok adatot talál elő, amelyek közül azóta már több, részletesen feldolgozva, megbecsülhetetlen eredményekkel gazdagították a tudományt.

Az erdővidéki rész leírásánál hiába közli a Füle határában levő kőszén adatait talán feltűnően túlzott reménységekkel! Mindhiába! A későbbi kutatók figyelmen kívül hagyják azokat, pedig nem is olyan régen tűnt ki, hogy a szenet tartalmazó fiatal üledékes kőzeteknek a Hargita belseje felé való oly messzi behatolását ép a nép előtt is jól ismert szén előfordulásokkal lehet kinyomozni.

Ép ilyen meg nem érdemelt módon hagyják figyelmen kívül a szovátai tavakra vonatkozó megfigyeléseit is. Pedig hej,

de másként ment volna a meleg tó születésének és okának kutatása körül kifejtett munka, ha az egészket Orbán Balázs leírására alapítják. Valósággal kulturbotrány számba ment a múlt század 90-es éveiben, amikor a mai Medve tónak sem a keletkezését, sem melegségének az okát nem tudták megállapítani. Hiába éltek s még ma is élnek emberek, akik még emlékeznek a tó helyére, amely kb. 1879-ig kaszáló volt, de hogy egész pontosan mikor és milyen körülmények közt került oda a tó, arra nézve elfogadható adatokat ennek dacára sem sikerült összeszedni. Így aztán, jóformán a mai nemzedék szeme előtt keletkezett természeti ritkaságunk nyomai, a bizonytalan mende-monda világában vesznek el.

... Hol van az a két roppant tó, mely bár egymás közelében volt, egyiknek vize jéghideg, míg a másiknak vize (csak $\frac{1}{2}$ lábnyira is a vízfelület alatt) égető volt s amely 1850-ben elfakadt? ...

E szavak nemcsak egy lelkiismeretes ember megfigyeléseit jelentik, hanem memento módjára súlyos figyelmeztetések a tó életének jelenére és főként jövőjére! Nem tudunk ugyanis semminemű olyan gondoskodásról, amely megakadályozhatná a mai tónak is egy olyanszerű eltűnését, mint ahogyan az jóformán Orbán Balázs szeme előtt történt annak idején. Ma már a szovátai meleg tó egyik fontos közgazdasági tényezőnk s az eltűnése súlyos gazdasági csapást jelentene a vidékre s ép ezért az érdekeltségekre nagy felelősség hárul, de talán most Orbán Balázs szellemi újjászületése intőül fog szolgálni a gondoskodásoknak idejében való megtételére s a mai helyzet konzerválására.

A Székelyföld részletes bejárásának jellemző bizonyítékát látjuk a háromszéki rétyi nyírről szóló ismertetésében.

„A Rélynél már tekintélyes folyóvá nőtt Feketeügy partvidéke igen szép, festői berkek árnyában a legvirítóbb gyepszőnyeg közt kéjeleg a folyam, mintha szép partvirányaival óvást akarna tenni a tovább elterülő sivár pusztaság ellen. Igen, a pusztá ellen, mert a Feketeügyön túl (balpartján) kezdődik Háromszék Saharája, a rétyi nyír.

A Feketeügy balpartján Egerpatak, Szacsva és Mogyoróság nyúló, közel egy négyszögmérföld kiterjedésű homok-sivatag terül el, hol a humust nélkülöző földben csak beteges nyírfák

tenyésznek sivár homok-buckák közt, melyeket a Nemere ide s tova hord, minden évben alakít, változtat s fel-felkapva gyakran útazókat, legelő nyájakat temet oda kietlen sötét ölében.

Már most az a kérdés, hogy Háromszék közepére, ezen áldásdús Kanaán szívébe, miként fészkelhette be magát ez a kietlenség? Én annak a megfejtését a geognostákra bízom, s mint olyan kontár, nem merek véleményt kockáztatni. A nép azt mondja, hogy az a hortobágyi pusztával van földalatti összeköttetésben s e tengeri homok onnan jött és jön ide. Annyi bizonyos, hogy e homok egészen eltérő s más idomu a minálunk előjövő homoknál: ez sötétsárga, csaknem vörhenyes színű és a puszták homokjának finomságával bír“.

E jellemző kis részlet is mutatja Orbán munkálkodásának az értékét! Hiába bízta szegény feje a geológusokra a megfejtést, mert az innen 2 km.-re elmenő s később kiépített vasút vonal sem tudta annyira csábítani a kutatókat, hogy legalább betekintsenek oda. Most, mikor e terület tényleg kutatás alatt van, szomorúan kell konstatálnunk, hogy azóta — e tényleg miniatűr homoksivatag — részben kivetkőzött a kultura hatása alatt eredeti formájából, de még mindig érdekesek egyes részletei, amelyeknek, mint természeti ritkaságoknak a meghagyása, nemzeti becsület kérdése volna.

Nagy érdeme Orbán Balázsnak a Székelyföld rengeteg sok ásványvizének részletes összeírása is. Ezzel nagyon sok olyan vidékre tereli rá a figyelmet, amelyeknek ásványvizekben való gazdagságát a határt járó pásztorok ismerték csak! Sok olyan adat van ezek közt, amelyek régi, látogatott fürdőről számolnak be s amelyek aztán eltűnve, legfeljebb egy egyszerű erdei forrás alakjában maradtak fenn a jelenkorra. (Nagybaconi pisztrángos, Lázárfalvi Búdös, csikszentmihályi Cibre, lisznyói Búdös stb.)

Pontosan jegyzi fel Orbán Balázs a különböző ásványi anyagok egykori s ma már egyáltalán nem ismeretes kitermelési helyeit. (dálnoki Nádasgödriben timsó, Kovászna—Körös közelében vasérc, Lázárfalván timsó és salétrom, Búdös és Kelemen hegységben kén, Oláhtoplicán horzsakő, a Hargitavonulatból igen sok helyről barna vasérc, mint a borvizek lerakódásai stb.).

Sokszor megtörténik Orbán Balázssal ugyan, hogy vagy a

téves bemondás vagy az anyagok fel nem ismerése miatt hibás adatok kerülnek be munkáiba. Még ekkor sem végzett hiába való munkát, mert ezáltal oda koncentrált a későbbi kutatók figyelmét s idáig mindig nyert a tudomány valamit ott, ha nem is az Orbán Balázs elgondolásában.

Végtelen csodálatos, hogy amikor e nagy ember szinte bőkezűséggel szórja az adatok tömkelegét s szinte csábítja az utódokat a részletek felkutatására, akkor egy ilyen pontos útmutató dacára is, nem igen akad követő. Ha egyes részletekben foglalkozott is valaki az általa feldolgozott területtel, akkor teljesen elől kezdett mindent, mintha Orbán Balázs a világon sem lett volna.

Egyik ok talán fizikai lesz! Kevés számban van ma már meg Orbán Balázs munkája s azért nem lévén kéznél, a legtöbb kutató — különösen, ha nem székely volt — nem igen fáradozott az utánjárással, legtöbb azt hívén, hogy az amugyis csak történeti adatokat tartalmazhat.

A másik ok valószínűen lélektani lesz, amennyiben Orbán Balázst még a történészek is, mint előkelő amatőrt tekintették a tudomány berkeiben s inkább csak jóakarattal vettek tudomást a fáradozásairól!

Most utólag nyugodtan megállapíthatjuk, hogy az Ő főrangú származása sok tekintetben hátrányára is volt a tudományos tekintélye kifejeződésénél, mert e magasabb körök általában nem tartották sokra az Ő „eltévelyedését“ s hogy nem nagyon iparkodtak érdemeit elismerni és elismertetni, azt az érthető kicsinyes emberi hiúságokban kereshetjük.

Annál jobban tisztelte és becsülte munkája után Orbán Balázst a könyvforgató középosztály, sőt a falusi egyszerű atyánkfiai is, akik lépésről-lépésre tudták követni a leírások nyomán vidékük nevezetességeit s így meggyőződtek róla, hogy amit ír, az a valóságnak megfelel s hangulatos leírásai felvillanyozott lelkesedést váltottak ki belőlük s mély ragaszkodást földjük iránt.

Ez a siker jellemzi Orbán Balázs működésének nagyságát s alig tudunk hamarjában olyan kutatót említeni, ki olyan erővel tudott volna hatni tudományos kutatásaival a nagy közönségre, mint Ő...

Hún hegyek között.

Irtta: FARCZÁDI SÁNDOR.

Ott álltam, fenn, a Hargitán,
Kis népem mondás, szent hegyén;
Alúlról apró gyémánt-gyöngyszemek:
Székely falucskák csillogtak felém.

Közöttük, mintha gyöngyfűzérre
Fűzné fel őket, négy ezüst-szalag,
Négy ősi, szent folyónk: az Olt, Maros,
S a gyors Küküllő-pár szaladt.

Vetésidő volt ép; tavasz suhant
Végig a mély völgyek felett,
S ahol elhaladt, virágmezők
Tarkázták lenn a zöld gyepet.

Moccant a bérc is; jól látszott, amint
Itt-ott a barna oldalak
Hupás hátán barázdáló tinók:
Fehér pontocskák mozganak.

És bérceit, völgyet, magvetőt
S mindent, ami lenn van, él, örül
— Mintha a szellőtől is óvták volna —
Hegyóriások láncoltak körül.

Kékestű, vén hegyóriások,
 Melyeknek dárdás, hófehér fején
 A napsugáros délverőben
 Ragyogva szikrázott a fény.

— Lelkem megfogta ennyi szépség,
 Szívem föltelt gyönyörrel és
 Hitem magasba ívelt, mint egy
 Örömtől ittas szárnyverés.

S már nem féltettem kis hazámat
 — Megtorpan itt minden vihar! —
 Sem rögszegő népem, ki ím,
 A sziklából is életet csikar.

S míg csordult lelkem áldva szállott
 Népem s csodás-szép földjén szerteszét:
 Magamban megcsókoltam érte, hogy
 Én is székely vagyok — a Jóisten kezét!

Orbán Balázs néprajzi kincsei a Székelyföldön.*

Írta: Dr. LÉVAI LAJOS, Székelyudvarhely.

Báró Orbán Balázs a *Székelyföld* leírásának előszavában ezeket írja: „Főigyekezetem oda volt irányozva, hogy a vizsgálódásom alatti területnek történeti, népéleti, régészeti s tájrasi hű leírását adjam: de mivel célom nem az volt, hogy csak szaktudósok számára írjak, kerülni igyekeztem az absztrakt irányt és a szakirodalmi merevséget, hogy az ilyen komolyabb irányú olvasmányt is megkedveltessem a nagyobb olvasó közönséggel“. Valóban, mint ahogy egy pontos és lelkiismeretes térképről, anélkül, hogy az ábrázolt tájakat ismernők, fellehet építeni a dombokat erdővel, a folyókat hidakkal s a falvakban ki lehet keresni az istenházát. Úgy Orbán Balázs meghálálhatatlan munkájából a *Székelyföld* színes, pompás térképét lehetne elkészíteni, anélkül, hogy magunk fáradságos úttal felkeresnők a kies Barcaságot és a komoly Hargitát. *Sőt több ennél Orbán Balázs hat kötete, maga az igazi élet: a földdel, az emberrel, a faluval, a nótával, a munkával és az Isten áldásával, amely megelevenedik a bűbájos betűk olvasása által s gyönyörködünk a fenyvesekkel ékes, székely hegyek gyönyörü*

---

* A fizikailag korlátozott körülmények folytán a kézirat, nagy tanulmányoknak csak a kivonatát közölhetjük le s a szerény körülmények miatt maradt el a cikket kísérő művészi képmelléklet anyaga is.

mondáiban, sürgünk, forgunk a színpompás díszszobában a lakodalmi nép között, elcsodálkozunk a templomi kincsek gyönyörű, művészi munkáin és észre se vettük, hogy ezalatt *megismertünk egy népet, — a lelkétől kezdve — a székely bérceen omladozó várrom történetéig — mindent.* Orbán Balázs remek, minta néprajzot alkotott, amely figyelmesen kiterjed a székely népelet minden mozzanatára. Igazán Orbán Balázs írása olyan kincses kamrába szóló útlevel, ahol a látogatói abból, amit olvastak és láttak, elvihetnek annyit, amennyi lelkükbe belefér.

Összegyűjtött rigmusaiból, feldolgozatlan népregéiből száz író is meríthetne, külön-külön új anyagot; történetírók számára pedig lelkesítő vezérkönyv, ahol egymás mellett tűnnek elő Pécsi Simon, Bethlen Kata, Székely Mózes, Bod Péter, Honterus, Apáczai Cseri János, Baróthi Szabó Dávid, Cserey Mihály, Bethlen Miklós, Baczkamadarasi Kiss Gergely, Gábor Áron és Kőrösi Csoma Sándor életleírásuknak elkallódott adatai.— Brassó, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely gyűjteményes monográfiája, a székely községek egyenkénti historiáival. Ezek az írások nemcsak az értelmet erősítik, hanem a szivekkel is beszélni tudnak, mert *írójuk egy Istentől megáldott nemes lélek volt, ki minden szavát a saját szívének vérével irta és lelkének lehelletével itatta le...*

Tényleg sok ezer esztendő múlva is újra lehetne teremteni a Székelyföldet Orbán Balázs írásaiból. Be lehetne rendezni a házat, falut, fel lehetne öltöztetni az embereket, beszédet, éneket, imádságot lehetne varázsolni ajkukra, mert Orbán Balázs szorgalmas munkája árán mind a hat kötetét telehintette értékes néprajzi adatokkal, melyeket röviden a következőkben ismertetek:

Szólás-mondás. A székelyt mind a hat kötetében sok száz megfigyelésében a faluban, a családban, munka közben és ünnepele, mint egy erős, nagy jövődjű nemzetet írja le, ki sorsát saját erejében keresi. A székely takarékos, de vendégszerető, értelmes, de vígkedélyű, szilárdjellemtű, de megértő, rendes, de leleményes, akit „a Teremtő annyi természetes ésszel, nemes lélekkel párosult értelmességgel ruházott fel“ — *mondja* „maga Orbán Balázs.

Nyelvét egy zengő hangszernek írja le, amelyen huncutkodó futamok, csengő-bongó rigmusok, a felkelő nap országá-

ból hozott akkordok, szólamok, beszélő énekek és énekes beszédek zendülnek fel váltakozva. . . . hallgassuk meg mi is ezeket. Kezdjük először a vígabb fugáknál: vannak olyan általános közmondásaink itt a *Székelyföldön*, melyek életrevaló szellemességükkel már állépték a Maros és az Olt határát és szerte-széjjel kedvelik, beszélük, ahol magyar ember lakik, de eredetét sokan nem ismerik. Ezeket kis történeti köntösben mondja el Orbán Balázs ott helyben, ahol megszülettek.

„*Úgy talál, mint a bodosi lakodalomban az étel*” — magyarázata ennek a bodosiak közismert takarékosága, akik még a lakodalomnál is csak annyit főznek, hogy éppen elég legyen, de felesleg ne maradjon.

Rossz és olcsó árura szokták azt mondanı, hogy „*olyan, mint a bodosi szekér*”.

Érdekes magyarázatát adja Orbán Balázs a *tökfejnek* is, amely a kuruc és a labanc háborúba vezetődik vissza, amikor kevés volt a kötszer, de a kardos csatákban sok volt a fejseb, melyet úgy védtek meg, hogy egy üres féltököt tettek a fejre sebszorítónak.

Említsük meg még a következı érdekes közmondásokat: „*Olyan gondos, mint a gagyi pap!*”

Vagy „*Olyan, mint a hévizi ember, a bugyborékoló korszótól is megijed*”.

Becsések azok a tájszavak is, amelyeket Orbán Balázs itt-ott összegyűjtött, melyek lassan szemünk láttára hálnak ki. Például, ilyen szavak a következık: tuszi = ostoba, lik = lyuk, féreg = egér, borbát = serény, ügyes, kölöm = ölfához való, három hosszúra rovott fadarab, faralya = házak elıtti ülıpad, falnagy = falu-bíró, goczman (Gotteszman) = egyházfi, szajinka = selyemkendı, szécs = havasok oldalán levı tisztás, csetenye = leveles fenyıág, hajok = favágáskor kiesı forgács, husztaj = ragadozó állat, peheteg = sütökemencesepı, (Gyergyóffyini menyek = Gyergyóffyhez megyek. A gal, gél igeragot gyakran használják némely vidéken pl. havazgál, esdegél).

Névgyomány. Néprajzi szempontból érdekesek Orbán Balázs névmagyarázó legenda gyűjtése is, mikor az egyes tárgyalıt községeknek a név eredetét kutatja, sőt sokszor a nép kép-

zelőtehetsége mellett sok történelmi adata is bukkanunk egyes helységnevek magyarázatánál. Említsük meg a nevezetesebbeket: Agyagfalva — Agy család névből és az ág szóból származott. Bögöz — termékeny területéről kapta nevét — „bő-köz”. Mátisfalva — pedig a Mátis nemzetségtől.

Pajkos történetet mond el Orbán Balázs az udvarhelyszéki Bethlen község nevééről, amikor eredetét Buth Lőrinc őstől vezeti le, ki kevés étkű lévén „be-étlen” melléknevet kapta, ahonnan Bethlen neve származik. Zetelakát a régi szittya Zeta, Zota, Zeuta férfi névből magyarázza, úgyszintén Rugonfalvát Rugon székely ősnévből vezeti le. Csik nevét több magyarázat felemlítése után — a régi írók által gyakran használt Szkicia Csikia ősnévből vezeti le. Gyergyóra újra regényes megoldást talált Orbán Balázs. Ugyanis, amikor György vitéz székelyei hazát keresve, a Geréces tetőről megpillantották a havasok kebelében elrejtőző gyönyörű fensíkot — így kiáltottak fel: „Ez a vidék György jó, gyer nő!” S megmaradt a Gyergyó név. A Gyilkostó melletti csodaszép bérce, a nagy Cohárdot meg úgyesen a német zu hart-ból faragja ki. Ugyanis a veres márvány után kutató német mérnökök — a bámuló székelyeknek, amikor a kemény sziklát vágni próbálták azt mondták, hogy zu hart s az atyafiak nem is felejtették el ezt a nevet s megmaradt a Co-hárd.

De nemcsak a felsorolt községeknek keresett a néplelke cifra történelmet, hanem csaknem minden egyes Kereszthegynek, Oltárkőnek, Örömdombnak, Likaskőnek, Ordítónak, Fortyogónak adott egy elfogadható mesét, amit Orbán Balázs pontosan kihallgatott és elmondott nekünk, nem azért, hogy a tudomány megbotolják benne vagy hirtelen félre lökje azt, hanem hogy üdeségével, szépségével oda csábítsa magához — dolgozni . . .

Mondák és regék. . . . Ha tovább építjük ezekből az elvárszolt szavakból a regéket, mondákat, legendákat, megelevenül előttünk egy vitézi kor a maga erényeivel és hibáival, amit egy népnek ragyogó fantáziája, örök életűvé tesz s az örök ember esendőségével megbocsátólag megmagyaráz. Íróknak, költőknek kiapadhatatlan csodaforrás, ahonnan a tegtisztább, legészsége-

sebb italt meríthetik — a székely nép lelkét. Csak úgy egy egyenes vonalban megemlítjük Budvár, Csicsér vára, Firtos, Rabsonné, Deszkászvár, Almás-barlang, Zsombori bérc, Zetavára, Máréfalvi romok, Tarkó, Szeredai vár, Hiripné, Bodzai szoros, Leányvár, Bálványosvár, Benetvár, Pogányvár, Várbérc és Tündér Ilona regényes mondáit, melyek egy költői ihletségű népnek, a székelynek gazdag lelki világát tükröztetik vissza . . .

Ház és viselet. De Orbán Balázs nemcsak a hegybércek várromjainak megdicsőült halottjait elevenítette meg a regék élő kódexeiből, hanem elvezet minket a késői unokákhoz is. Elolvassuk vele együtt a kapuszem fájára írt köszöntő verset. Bevezet a díszszobába, leültet a tulipános padra, leveszi a kendő-szegről a keletről hozott ősmintás motívumokkal díszesen kihimzett kelmevéget. Együtt mulatunk a festői népviseletben megjelenő lakodalmas néppel s nem tudjuk elfelejteni a kopjafás temető-kert kegyeletteljes szomorúságát sem . . .

A székely építkezést és butorzatot általában a művészi jóízlés, józan beosztás és egészséges tisztaság jellemzi legjobban. Világírt szertett, gyönyörű galambbugos cserefakapuk, remek famunkával megépítve, kifaragva összékely mintákkal — vidékenként változik. A gazda és a készítési év mellett rendszeren elmés rigmusok köszöntik a belépőt:

„Béke a belépőkre!
Áldás a kimenőkre!“ vagy: „Ha jó szíved, neved, — e kapun bejöhetsz!
Ha pedig álnokul élsz, — fel s alá mehetsz!“

Azután részletesen leírja vidékenként a székelyek foglalkozását. Így Marosszékből a földművelést, a lenből és kenderből való vászonfonást és a gyapjúból szőtt posztókészítést. Körülményesen elmondja az állattenyésztést, deszka és zsindelemetszést, fakereskedést, szénégetést, a borszéki savanyu víznek a hasznosítását, a nádból készített ügyes szatyrok, ételhordó kantárok, lábszőnyegek, gyékények és kosarak munkáját. A hétfalusi székelyeknek Brassó és Galac közötti kereskedelmi forgalmát, amikor Brassóból ruhát, posztót, csizmát és edényeket visznek a dunai kikötőbe, ahonnan kávé és gyapottot hoznak haza. Bemutatja a fazekas, újfalusi székely háznagyságú szerkerét, amelyben huszonöt-harmincezer darab edény fér bele. Megtudjuk, hogy a háromszéki Zágon községben a havasok-

ban hamúzsír főzéssel foglalkoznak. Azonban szomorúan állapítja meg már Orbán Balázs is az udvarhelyi kötetében: „Kezdi már a nép is eredeti szokásait, viseletét elhagyni, — ős eredetiségéből kezd kivetkőzni. Hadd maradjon fenn legalább e lapokon azoknak emléke!...”

Szokások. Nem tudjuk mi leírni aprólékosan azokat az értékes néprajzi adatokat, melyek a Székelyföld népszokásairól beszélnek. Csak épen felemlítjük, hogy az érdeklődő kíváncsiságot ebben az irányban is elvezessük bővebb kutatásra. Sorban vonulnak el előttünk a brassói cipész céhnek abroncs — meg a szűcsök kardos táncától kezdve a bogáthi ős-törvénysszéken, a ditrói karácsonyi, húsvéti népszokásokon, a csikszéki hajnalfán és a háromszéki vitézi párbajon keresztül a zergős guzsaly és a diszes, sújkoló szerelmi vallomásaig — a néprajzi parádé. Orbán Balázs vidékenként részletesen ismerteti a családi népszokásokat is: a keresztelőt — a víg és gazdag radinákkal (lakomázó látogatás), — a kopjafás vitézi temetést — a szomorú énekes búcsuztatóval. Leggazdagabban mégis e helyen a székely lakodalmak vannak képviselve, melyeket színesen és híven ír le Orbán Balázs. Valóságos tanulmányt írt a székely lakodalmakról Barcaság, Csik, Udvarhely, Aranyos és Háromszék vidékén...

*

Orbán Balázsnak már-már elfelejtett írásából olvastam fel azokat a néprajzi szokásokat, melyeket a nagy kutató a Székelyföldön gyűjtött össze arany szívébe... Elmondottam újra, hogy Orbán Balázs fáradhatatlan munkáján és jóságos lelkén épülve — a nemzetem Istent dicsérő boldog temploma itt is tető alá kerüljön...

S bízunk Orbán Balázs szavai szerint a székely faj hivatottságában, mert hogy van önbizalomra okunk, azt a *Nagy Székely* az örökbecsű munkájában összehordott anyagával beigazolta!!...

Orbán Balázs munkái:

1. Székelyföld leírása. 6 kötet.

I. Udvarhelyszék. 1868.	IV. Marosszék. 1870.
II. Csikszék. 1869.	V. Aranyosszék. 1871.
III. Háromszék. 1869.	VI. Barcaság. 1873.

2. Utazás Keleten. 6 kötet. 1861.

3. Kelet tündérvilága (fordítás). Arab regék.

4. Magyar Népköltési gyűjtemény. I—III. kötet. 1882.

5. Országgyűlési beszédei:

I. k. 1871. X. 7.—1872. V. 16.

II. k. 1872. X. 29.—1875. V. 15.

III. k. 1875. VIII. 28.—1878. VI. 30.

IV. k. 1878. X. 28.—1881. IV. 2.

V. k. 1882. I. 16.—1884. V. 3.

VI. k. 1884. X. 16.—1887. V. 3.

6. A székelyek származásáról és intézményeiről. (Tud. Akad. székfoglaló). Ért. a történelmi tud. köréből. XIII. 9. sz. 1888.

7. Torda város monográfiája. 1889.

Orbán Balázssal foglalkozó fontosabb irodalom.

1. Balázs F.: Észrevételek b. Orbán Balázs Székelyföld leírása c. . . . Századok. III. k.

2. Országgyűlési Almanach. I. Képviselőház. 1886. 125.

3. Boros Gy.: Orbán Balázs emléke (arcképpel). Dávid Ferenc egylet kiadása 1890.

4. Br. Orbán Balázs. Magy. Tud. Akad. Ért. 1891. 548.

5. Jakab E.: Emlékbeszéd br. Orbán Balázs felett. Századok. 1891.

6. Sándor János: A székelykeresztúri unitárius gimnázium története. 1896.

7. Szentmártoni K.: Orbán Balázs. Székelyföld és székely nagyjaink. Turóczy I. kiadása. 1905.

8. Sebestyén J.: A lengyelfalvi Orbán-család cimere. Genealog. Füzetek 1911. 1. sz.

9. Dr. Persián K.: A lengyelfalvi Orbán-család bárói ága. Geneal. Füzetek. 1911. 2. sz.

10. Sándor József: EMKE negyedszázados jubileuma. Emlékbeszéd Orbán Balázs sirjánál. 1912.

11. Szentmártoni K.: Báró Orbán Balázs (történelmi arckép). Keresztény Magvető. 1913. 4. sz. (különlenyomatban is).

12. —ó—s: Orbán Balázs. Székely Közélet. Székelyudvarhely. 1921. 26. sz.

13. Szentmártoni K.: A legnagyobb székely. Erdélyi Magyar Naptár. 1922.

14. Bányai J.: A legnagyobb székely. Pásztortűz. 1925.

15. Bányai J.: Báró Orbán Balázs és a Hargita. Pásztortűz. 1927.

16. —is: Orbán Balázs közeledő születési évfordulója. Székely Közélet 1928. dec. 2.

17. Sebesi S.: Báró Orbán Balázs. Erdélyi Magyar Naptár. 1928. évre.

18. Bányai J.: Orbán Balázs és a Hargita monografia. Véndiákok Lapja. 1928. 4—6. sz.

19. Br. Orbán Balázs emléke. Székely Közélet. 1929. 1. sz.

20. Szentmártoni K.: Orbán Balázs emlékezete. (Pásztortűz. 1929. febr. 10.)

*

Ezupon is kérünk mindenkit, hogy akinek tudomása van Orbán Balásznak egyéb megjelent munkájáról vagy kéziratáról, valamint az Ő személyével foglalkozó cikkről, juttassák el a sepsiszentgyörgyi (Sfântul-Gheorghe) Székely Nemzeti Múzeumhoz, vagy legalább a közelebbi adatokat hozzák a Múzeum tudomására! Ép úgy kérjük be a rendezett ünnepélyeknek a lapokban megjelent tudósításait is, vagy legalább azoknak a pontos műsorát.

A jövő teendői.

Orbán Balázs születése százéves évfordulójának megünneplése egymagában nem merítheti ki mindazon kötelességünket, amivel az Ő személyének, szellemi hagyatékának s ezzel kapcsolatban fajunkkal szemben is tartozunk.

Sok, igen sok a tenni való s így e centennáriumi év tulajdonkép csak kezdetét kell jelentse egy meginduló nagy kultusznak, melynek centrumában az orbánbalázi gondolat van s munka területét pedig az Ő szellemi hagyatéka kell képezze.

Első sorban is gondoskodnunk kell földi maradványainak olyan elhelyezéséről, mely könnyen megvalósítható legyen még a mostani sanyarú körülményeink között is, *megfeleljen az Ő utolsó akaratának is* és olyan módon oldódjék meg a külső kiképzése, hogy az mindig s minden időben a Székelység zárándok helye lehessen.

Gondoskodnunk kell arról is, hogy évenként a születés napján mindenhol, ahol az Ő szellemét megértő lélek lakik, az Ő emlékét felújító ünnepélyek tartassanak.

Impozáns, nagy ünnepet kell rendeznünk évenként a sírjánál is. Mivel úgy a születési napja, valamint a halála is a hidegebb időszakra esik, azért talán legalkalmasabb volna a legutolsó temetésének a napját, *június 19-ikét, illetve az utána következő vasárnapot kijelölni e célra.*

Összegyűjtésre várnak a múzeumi értéket képviselő tárgyai, melyek az illetékesek áldozatkészsége folytán könnyen egy szép gyűjteményt adhatnának ki. (Gyűjti a Székely Nemzeti Múzeum Sepsiszentgyörgyön.)

Kiadásra kellene kerüljenek megfelelő feldolgozásban az elmondott országgyűlési és más beszédei. Ugyan 6 kötet az 1887. máj. 3-ig elmondott beszédeiből megjelent, de az utána következők egyáltalán ismeretlenek s a megjelent 6 kötethez is nehezen lehet hozzáférni.

Hálás múzeumi anyag gyűlne össze a Róla írt s különböző napilapokban, folyóiratokban megjelent ismertetésekből is, valamint az esetleg Ő általa írt itt-ott megjelent cikkekből.

Módot kell találnunk arra, hogy a ma is pótolhatatlan Székelyföld leírása című munkája újból megjelenhessék, kiegészítve a legújabb adatokkal, tehát mintegy javított második kiadásban.

A remek ötlettel, útaztató módszerrel összeállított fejezetek alkalmassá teszik a *fűzetenkénti, különálló megjelentetését*, ami egyben megadja a beszerezhetésének is a legkedvezőbb módját. De a kiadás technikáját is megkönnyíti, mert a vidékenként és szakemberenként szétosztott munka a feldolgozást megkönnyíti és meggyorsítja.¹

Orbán Balázs nagysága, nemcsak az elvégzett óriási munka által válik feltűnővé, hanem azért az igazi praktikus székely ötletre való feldolgozásáért is, ahogyan azt a rengeteg összegyűjtött anyagát eggyé hozta össze! Korának bírálói ezt a szerkesztési módot hibájának rótták fel, pedig az élet mutatta meg, hogy míg a bírálói által megindított megyei monográfiák a könyvtárak heverő díszpéldányaivá váltak, addig az Orbán Balázs kötetei jóformán a sok használattól szinte a szemünk láttára foszlódtak szét a kezeinkben s ezért van ma olyan kevés példány forgalomban. De azokat a példányokat is meg kell csak néznünk, mert ha valahogyan nem voltak különlegesen elrejtve s gondozva, akkor a legkedveltebb ponyvaregény is díszpéldány külsőben pompázik mellettük . . .

Ez mutatja Orbán sikerének a nagyságát! Senki még, sem előtte, sem utána, az úgynevezett száraz tudományos anyagot

¹ Az előkészítés munkáján Bányai János geológus-tanár fáradozik Cristurul-Săuceşci—Székelykeresztur). A kiadatást elősegítjük, ha már most jó előre megszervezzük az olcsóra tervezett fűzetek terjesztésére és újabb javításra, pótlásra való adatokat szorgalmasan gyűjtjük.

úgy feldolgozni nem tudta, hogy az olyan népszerű legyen mindenki kezében, mint az Ő munkája. Szívesen s örömmel forgatta azt a betűvetést tanuló gyermektől a reszkető kezű aggasztányig mindenki, épúgy az iskolázott, valamint az egyszerű szántó-velő ember is. De a tudós is megkapta abban az anyagát¹, ha nem is a skatulyázó módszer mellett, hanem praktikusán a lelőhelyekhez kapcsolva!

És érdekes, hogy ennek a jól bevált módszernek nem akadtak követői. Ő, aki így a feldolgozó stílusban is nagyot alkotott, nem akadt megértésre, még csak fel sem tudták fogni ötletének nagyságát.

Mindenben és mindig a külföldi példa imponált nekünk. Ennek ép aktuális példája egy — a nemrégén az Uj Időkben megjelent — dicsária, melyben a különben ötletes *Krónikás* olyan követésre méltó példát hoz fel, amelyért s talán még hatásosabbért is nem kellett volna külföldre szaladgálnunk, ha Orbán Balázs munkálkodását ismertük volna általában jobban, mint ahogy — sajnos — nem ismerjük...

Krónikás ugyanis egy soványka fűzet olvasásánál elolvad valósággal a gyönyörűségtől. Hát hogyne, amikor: „Valaki kibogarászta, — írja Krónikásunk — hogy a Napoleoni időkben hogyan és miképen gyűjtötték Tuttlingenben a salétromot a Napoleon ellen szükséges puskaporhoz. Egy más valaki összegyűjtötte hangyát elsáppasztó szorgalommal, hogy a városkában a középkortól kezdve, miféle versikékkal jelentették a bakterek az éjszaka óráit. Egy harmadik valaki kiböngészte egy rég elpusztult papírmalom együgyű kis történetének minden parányi adatát stb. stb. Akkora hőszerepet a szülő pátria iránt, hogy nincs az a kicsiny kicsiség, ami a tuttlingeni polgár szemében ne válna rögtön fontossá, csak azért, mert az ő pátriájára vonatkozik“...

A mi esetünkre igazán alkalmazhatjuk — ugyan a más körülmények közt használt — közmondást, hogy: „A más szemében a szálkát észrevesszük, de miénkben a boronát nem!“

Hát nem furcsa dolog, hogy azt a szálka nagyságú „ki-

¹ Mint az az előző méltatásokból is kitűnik.

bogarászó valakit“, vagy azt a „hangyát elsápassztó szorgalommal összegyűjtőgetőt“ vagy az „elpusztult malom együgyű történelkeit kiböngésző harmadikot“ és a stb. stb. valakiket észrevevesszük és azt a sok stb-it itt nálunk egy személybe reprezentáló Orbán Balázst az Ő több kötetes munkájával átadjuk a hálátlanság közönyének.

Orbán Balázs nem tudott semmit a ma már divatossá vált „Denkmal und Heimatopflege“ mozgalmakról, hisz akkoriban nyoma sem volt annak, amely a Krónikás szerint annyira idegen gondolat volt nálunk, hogy a nevét sem tudta lefordítani. Annyi bizonyos, hogy mindazt egymagában csinálta Orbán Balázs egy egész országos szervezet helyett s nem tűnődött azon, hogy vajjon az Ő munkálkodása milyen szóval fejezhető ki legjobban. Őt a földje, a faja iránti határtalan nagy szeretet vezette s ez eredményezte a Székelységet örök hálára lekötelező munkáit is.

Mi, a mai kor nemzedéke a Székelység, akár itthon levő, akár eltávozott fiai, nem szorulunk semmi néven nevezendő „külföldi példás“ mozgalomra. Orbán Balázs munkás életével s munkálkodási eredményével eléggé megmútatta a követendő utat — csak az a fontos, hogy az Ő nemes szellemében kitűzött munkának sok öntudatos és lelkes kalákása lehessen!!...

